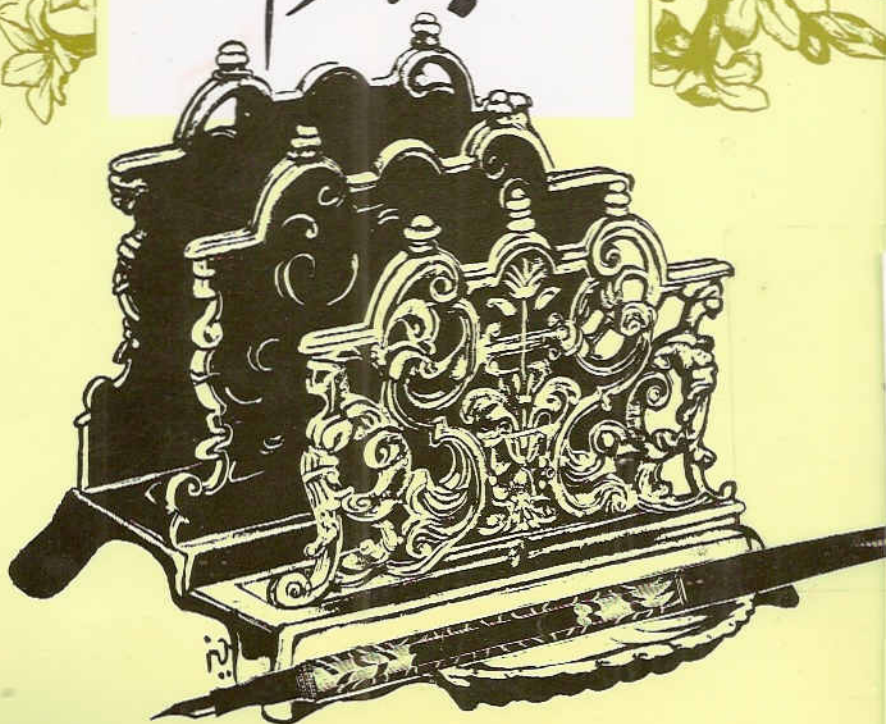

ناور ابراهیم

چهل نامہ می کوتاہ

بہمہم

چهل نامه به همسر

نادر ابراهیمی

ابراهیمی، نادر، ۱۳۱۵ -

چهل نامه‌ی کوتاه به همسر / نادر ابراهیمی. - تهران: روزبهان، ۱۳۶۸.
۱۴۲ ص.

ISBN: 964 - 5529 - 19 - 0

فهرستویسی بر اساس اطلاعات فیبا. (فهرستویسی پیش از انتشار).
عنوان روی جلد: چهل نامه‌ی کوتاه به همسر.

۱. / ابراهیمی، نادر، ۱۳۱۵ - نامه‌ها و یادبودها. ۲. نامه‌های فارسی -
قرن ۱۴. الف. ب. عنوان چهل نامه‌ی کوتاه به همسر

۸ فا ۶/۶۲

PIR ۷۹۴۳ / ۵۸ ب

ج ۱۳۶ الف

۱۳۸۱

م ۶۸ - ۲۸۰۲۰ / ۷۱

کتابخانه ملی ایران

چهل نامه‌ی کوتاه به همسر

ابراهیمی، نادر

چاپ اول: ۱۳۶۸

چاپ یازدهم: بهار ۱۳۸۸

چاپ شانزدهم: پاییز ۱۳۸۸

طراحی صفحات و روی جلد: مرتضی ممیز

حروفچینی: سرگت فله

چاپ و صحافی: چاپخانه سگه

۵۰۰۰ نسخه، ۲۳۰۰ تومان

© حقوق چاپ و نشر برای ناشر محفوظ است.

www.roozbahan.com * info@roozbahan.com

فروشگاه: تهران، خیابان انقلاب، رویروی دانشگاه تهران، شماره ۱۳۴۲. کد پستی ۱۳۱۴۷۵۴۷۱۱

تلفن ۰۶۶۴۰۸۶۶۷، نمایر: ۶۶۴۹۲۲۵۳

بسم الله الرحمن الرحيم

اشاره

آن روزها که تازه تمرین خطاطی را شروع کرده بودم، حدود سالهای ۶۳-۶۵، به هنگام نوشتن، درتهایی — در فضایی که بوی تلخ مُرکب ایرانی در آن می پیچید و صدای سُتّی قلم نی، تسکین دهنده ی خاطرم می شد که گِرد ملالی چون غبارِ بسیار نرم بر کُلّی آن نشسته بود — غالباً به یاد همسرم می افتادم — که او نیز همچون من و شاید نه همچون من اما به شکلی، گهگاه و بیش از گهگاه، دلگرفتگی، قلبش را خاکستری رنگ می کرد — و می کوشیدم که با جستجو به امید رسیدن به ریشه های گیاه بالنده و سرسختِ اندوه، و دانستنِ اینکه این روینده ی

بی پروا از چه چیزها تغذیه می‌کند، و شناختن شرایط رشد و دوامش آن را نه آنکه نابود کنم بل زیر سلطه و در اختیار بگیرم.

پس، یکی از خوب‌ترین راه‌های رسیدن به این مقصود را در این دیدم که متن تمرین‌های خطاطی‌ام را تا آنجا که مقدور باشد اختصاص بدهم به نامه‌های کوتاهی برای همسر، و در این نامه‌ها بپردازم، تا حد ممکن، به تک‌تک مسائلی که محتمل بود ما را، قلب‌هایمان را، آزاده کند؛ و دست زد بر سینه‌ی زورآوری‌های ناحقِ بزنم که نمی‌بایست برزندگی خوب ما تسلطی مستبدانه بیابد و دائماً بیازاردمان.

رفته رفته عادت‌م شد که تمرین نستعلیق را از روی سرمشقِ اُستادم بنویسم و شکسته را، به میل خودم، خطاب به همسر، در باب خُرده و کلان مسائلی که زندگی‌مان داشت و گمان می‌کنم که هرزندگی سالمی، در شرایطی، می‌تواند داشته باشد.

و این شد که تدریجاً تعداد این نامه‌ها که نگاهی هم داشتند به جریان‌های عادی زندگی، رویه فزونی نهاد، تا آنجا که فکر کردم این مجموعه، شاید، فقط نامه‌های من به همسر نباشد، بل سخنان بسیاری از همسران به همسرانشان باشد، و به همین دلیل به فکر بازنویسی و چاپ و انتشار آنها افتادم.

در سال شصت و شش، عمده‌ی توانم را برای تنظیم و ترتیب این نامه‌ها به کار گرفتم؛ و اینک این هدیه‌ی راستین ماست — من و همسر — به همه‌ی کسانی که این نامه‌ها می‌تواند از زبان ایشان نیز بوده باشد — لاف‌ل، گهگاه، اگر نه همیشه، و مُشکل گشای ایشان به

همین گونه.

و شاید، در لحظه هایی به ضرورت، غم را عقب بنشانند، آنقدر که امکان به آسودگی نفس کشیدن پدید آید.

ن. ا.

یادداشت: همرم می گوید: «بنویس که رسم نامه نوشتن و از طریق نامه حدیث دل گفتن و به مسائل و مشکلات جاری پرداختن را تو از آغاز جوانی داشتی، تا گمان نرود که تنها بوی تلفخ مرکب و صدای سستی قلم به نوشتن وادارت کرده است» و نوشتم.

نامه‌ی اول

ای عزیز!

راست می‌گویم.
من هرگز یک قدم جلوتر از آنجا که هستم را ندیده‌ام.
قلمم را دیده‌ام چنان که گویی بخشی از دست راست من
است؛ و کاغذ را.

من هرگز یک قدم جلوتر از آنجا که هستم را ندیده‌ام.
من اینجا «من» را دیده‌ام — که اسیر زندانی بزرگی نوشتن بوده

است، همی‌ش‌ه‌ی خدا، که زندان را پذیرفته، باور کرده، اصلِ
بودن پنداشته، به آن معتاد شده، و به تنها پنجره‌اش که بسیار
بالاست دل خوش کرده...

و آن پنجره، تویی ای عزیز!
آن پنجره، آن در، آن میله‌ها، و جمیع صداهایی که از
دور دست‌ها می‌آیند تا لحظه‌ی، پروانه‌وش، بر بوته‌ی ذهن من
بنشینند، تویی...

این، می‌دانم که مدح مطلوبی نیست
اما عین حقیقت است که تو مهربان‌ترین زندانبان تاریخی.
و آنقدر که تو گرفتار زندانی خویشتی
این زندانی، اسیر توییست —
که ای کاش بود

در خدمت تو، مرید تو، بنده‌ی تو..

و این همه در بند نوشتن نبود.

اما چه می‌توان کرد؟

تو تیماردار مردی هستی که هرگز نتوانست از خویشتن بیرون
بیاید

و این، برای خوبترین و صبورترین زن جهان نیز آسان نیست.
می‌دانم.

اینک این نامه‌ها

شاید باعث شود که در هوای توقدمی بزنم

در حضور تو زنانو بزنم

سر در برابر تو فروداورم

و بگویم: هرچه هستی همانی که می‌بایست باشی، و بیش از
آنی، و بسیار بیش از آن. به لیاقت تقسیم نکردند؛ والا سهم
من، در این میان، با این قلم، و محو نوشتن بودن، سهم بسیار
ناچیزی بود: شاید بهترین قلم دنیا، اما نه بهترین همسر...

نامه ی دوم

بانوی بزرگوار من!

عطر آگین باد و بماناد فضای امروز خانه مان
و فضای خانه مان، همیشه، در چنین روزی که روز عزیزِ
ولادتِ پُربرکت تو برای خانواده ی کوچک ماست...

نامه ی سوم

بانو، بانوی بخشنده ی بی نیاز من!

این قناعت تو، دل مرا عجب می شکند...
این چیزی نخواستنت، و با هر چه که هست ساختنت...
این چشم و دست و زبانِ توقع نداشتنت، و به آن سوی
پرچین ها نگاه نکردنت...
کاش کاری می فرمودی دشوار و ناممکن، که من به خاطر تو
سهل و ممکنش می کردم...

کاش چیزی می‌خواستی مطلقاً نایاب، که من به خاطر تو آن را
به دنیای یافته‌ها می‌آوردم...

کاش می‌توانستم همچون خوب‌ترین دلقکان جهان، تو را
سخت و طولانی و عمیق بخندانم...

کاش می‌توانستم همچون مهربانترین مادران، ردّ اشک را از
گونه‌هایت بزدایم...

کاش نامه‌یی بودم، حتی یکبار، با خوب‌ترین اخبار...
کاش بالشی بودم، نرم، برای لحظه‌های سنگین
خستگی‌هایت...

کاش ای کاش که اشاره‌یی داشتی، امری داشتی، نیازی
داشتی، رؤیای دور و درازی داشتی...

آه که این قناعت تو، این قناعت تو دل مرا عجب می‌شکند...

نامه‌ی چهارم

هم‌قدّم همیشه‌گی من!

مطمئن باش هرگز پیش نخواهد آمد که دانسته‌تورا بیازارم یا به
خشم بیاورم.

هرگز پیش نخواهد آمد.

آنچه در چند روز گذشته‌تورا رنجیده‌خاطر و دل‌آزرده کرده
است

مرا، بسیار بیش از توبه افسردگی کشانده است.

و مطمئن باش چنان می روم که بدانم — به دقت — که چه
چیزها این زمان تورا زخم می زند
تا از این پس، حتی نادانسته نیز تورا نیازارم.
ما باید درست شویم.
ما باید تغییر کنیم...

نامه ی پنجم

عزیز من!

«شب عمیق است؛ اما روز از آن هم عمیق تر است. غم عمیق است اما شادی از آن هم عمیق تر است».

دیگر به یاد نمی آورم که این سخن را در جوانی در جایی خوانده ام، یا در جوانی، خود آن را در جایی نوشته ام.

اما به هر حال، این سخنی ست که آن را بسیار دوست می دارم.

دیروز، نزدیک غروب، باز دیدمت که غمزده بودی و در خود.

من، هرگز، ضرورتِ اندوه را انکار نمی‌کنم؛ چرا که می‌دانم هیچ چیز مثل اندوه، روح را تصفیه نمی‌کند و الماسِ عاطفه را صیقل نمی‌دهد؛ اما میدان دادن به آن را نیز هرگز نمی‌پذیرم؛ چرا که غم، حریص است و بیشتر خواه و مرزناپذیر، طاغی و سرکش و بدلگام.

هر قدر که به غم میدان بدهی، میدان می‌طلبد، و باز هم بیشتر، و بیشتر...

هر قدر در برابرش کوتاه بیایی، قد می‌کشد، سُلطه می‌طلبد، و له می‌کند...

غم، عقب نمی‌نشیند مگر آنکه به عقب برانی اش، نمی‌گریزد مگر آنکه بگریزانی اش، آرام نمی‌گیرد مگر آنکه بیرحمانه سرکوبش کنی...

غم، هرگز از تهاجم خسته نمی‌شود.

و هرگز به صلح دوستانه رضا نمی‌دهد.

و چون پیش آمد و تمامی روح را گرفت، انسانِ بیهوده می‌شود، و بی اعتبار، و ناانسان، و ذلیل غم، و مصلوب بی سبب.

من، مثل تو، می‌دانم که در جهانی اینگونه دردمند، بی دردی آنکس که می‌تواند گلیم خود را از دریای اندوه بیرون بکشد و سبکبارانه و شادمانه بر ساحل بنشیند، یک بی دردی دَدمنشانه است، و بی غیرتی ست، و بی آبرویی، و اسباب سرافکندگی

انسان. آنگونه شادبودن، هرگز به معنای خوشبخت بودن نیست، بل فقط به معنای نداشتنِ قدرتِ تفکر است و احساس و ادراک؛ و با این همه، گفتم که، برای دگرگون کردن جهانی چنین افسرده و غمزده، و شفا دادنِ جهانی چنین دردمند، طبیب، حق ندارد بر سر بالینِ بیمار خویش بگرید، و دقایقِ معدودِ نشاط را از سالهای طولانی حیات بگیرد.

چشمِ کودکان و بیماران، به نگاهِ مادران و طبیبان است. اگر در اعماقِ آن، حتی لبخندی محبوب‌بینند، نیروی بالندگی شان چندین برابر می‌شود.

به صدای خنده‌ی خالصِ بچه‌ها گوش بسیار، و به صدای دردناکِ گریستنشان، تا بدانی که این، سخنی چندان پریشان نیست.

عزیز من

این بیمارِ کودکِ صفتِ خانه‌ی خویش را از یادِ مران!
من، محتاجِ آن لحظه‌های دلنشینِ لبخندم — لبخندی در قلب،
علیرغمِ همه چیز.

نامه ی ششم

همراهِ همدلی من!

در زندگی، لحظه های سختی وجود دارد؛ لحظه های بسیار سخت و طاقت سوزی، که عبور از درون این لحظه ها، بدون ضربه زدن به حرمت و قداسِ زندگی مشترک، به نظر، امری ناممکن می رسد.

ما کوشیده ایم — خدا را شکر — که از قلب این لحظه ها، بارها و بارها بگذریم، و چیزی را که به معنای حیات ماست و

رؤیای ما، به مخاطره نیندازیم.
ما، به دلیل بافت پیچیده‌ی زندگی مان، هزار بار مجبور شدیم
کوچه‌یی تنگ و طولانی و زرورقی را بپیماییم — بی آنکه
تنمان دیوار این کوچه را بشکافد یا حتی لمس کند.
ما، در این کوچه‌ی چه بسیار آشنا، حتی بارها، مجبور به دویدن
شدیم، و چه خوب و ماهرانه دویدیم — انگار گن که برپل
صراط ...

نامه ی هفتم

عزیز من!

مدتی ست می خواهم از تو خواهش کنم بپذیری که بعضی شبهای مهتابی، علیرغم جمیع مشکلات و مشقات، قدری پیاده راه برویم - دوش به دوش هم. شبگردی، بی شک، بخش های فرسوده ی روح را نوسازی می کند و تن را برای تحمل دشواری ها، پُر توان. از این گذشته، به هنگام گزرمه رفتن های شبانه، ما فرصت

حرف زدن درباره‌ی بسیاری چیزها را پیدا خواهیم کرد.
 ترس بانوی من! هیچکس از ما نخواهد پرسید که با هم چه
 نسبتی داریم و چرا تنگاتنگ هم، در خلوت، زیر نور بدر، قدم
 می‌زنیم. هیچکس نخواهد پرسید؛ و تنها کسانی خواهند
 گفت: «این کارها برازنده‌ی جوانان است» که روح‌شان پیر
 شده باشد؛ و چیزی غم‌انگیزتر از پیری روح وجود ندارد. از
 مرگ هم صدبار بدتر است.

راستی، طلب فروشگاه محله را تمام و کمال دادم. حالا
 می‌توانی با خاطرات آسوده از جلوی فروشگاه رد شوی. هیچ
 نگاهی دیگر نگاه سرزنش‌بار طلب‌کاری نخواهد بود. مطمئن
 باش!

ضمناً همه‌ی چیزهایی را هم که فهرست کرده بودی، تمام و
 کمال خریدم: برنج، آردنخودچی، آرد سه صفر، ماکارونی،
 فلفل سیاه، زردچوبه، آبغوره، نبات، برگ بو، صابون، مایع
 ظرف‌شویی، و دارچین (که چه عطر قدیمی یادانگیزی
 دارد)...

می‌بینی که چقدر خوب، من بی‌حافظه، نام تک‌تک چیزهایی
 را که خواسته بودی به خاطر سپرده‌ام؟
 خُب... دیگر می‌توانی قدری آسوده باشی، و شبی از همین
 شبها، پیشنهاد یک پیاده‌روی کوتاه را به ما بدهی. ما، با

اینکه خیلی کار داریم، پیشنهاد شما را خواهیم پذیرفت.

عزیز من!

ما هرگز آنقدر بدهکار نخواهیم شد که نتوانیم از پس بدهی هایمان برآیم، و هرگز آنقدر پیر نخواهیم شد که نتوانیم دوباره متولد شویم.

ما از زمانه عقب نخواهیم ماند، زمانه را به دنبال خود خواهیم کشید.

فقط کافیست که قدری دیگر هم از نفس نیفتیم...

نامه‌ی هشتم

عزیز من!

بی پروا به تومی گویم که دوست داشتنی خالصانه، همیشگی، و روبه تزاید، دوست داشتنی ست بسیار دشوار - تا مرزهای ناممکن. اما من، نسبت به تو، از پسِ این مُهم دشواره آسانی برآمده‌ام؛ چرا که خوبیِ تو، خوبیِ خالصانه، همیشگی و روبه تزایدی ست که هر آمر دشوار را بر من آسان کرده است و جمیع مرزهای ناممکن را فرو ریخته.

امروز که روز تولد توست، و حقّ است خانه را به مبارکي چنین روزی گل باران کنم، اگر تنها یک غنچه ی فروبسته ی گل سرخ به همراه این نامه کرده ام دلیلش این است که گمان می کنم، عصر، بچه ها، و شاید برخی از دوستان و خویشان، با گلهایشان از راه برسند. و این، البته، شرط ادب و مهمان نوازی نیست که ما، پیشاپیش، همه ی گلدانها را اشغال کرده باشیم. گلدان، خانه ی محبّت دوستان ماست.

نامه‌ی نهم

عزیز من!

روزگاری ست که حتی جوان‌های عاشق نیز قدر مهتاب را نمی‌دانند. این ما هستیم که در چنین روزگارِ دشواری باید نگاهیِ اعتبارِ شبهای شفاف و پرشکوه، کهکشان شیری، و شهاب‌های فروریزنده باشیم...

شاید بگویی: «در زمانه‌ی چنین، چگونه می‌توان به گزمه رفتن در پرتو ماه پُر اندیشید؟» و شاید نگویی؛ چرا که پاسخ این

پرسش را بارها و بارها از من شنیده‌یی و بازخواهی شنید.
«آنکه هرگز نان به اندوه نخورد
و شب را به زاری سپری نساخت
شما را ای نیروهای آسمانی
هرگز، هرگز، نخواهد شناخت»
گوته

اگر فرصتی پیش بیاید — که البته باید بیاید — و بازهم شبی
مثل آن شبهای عطراگینِ رودبارک که سرشار است از موسیقی
ابدی و پُر خروشِ سردابِ رود، در جاده‌های خلوتِ خاکی قدم
بزنیم، دست در دست هم، دوش به دوش هم، بازهم به تو
خواهم گفت: گوش کن! گوش کن بانوی من! در آن ارتفاع،
کسی هست که ما را صدا می‌زند...
و تو می‌گویی: این فقط موسیقیِ نامیرای افلاک است...

ما هرگز گهته نخواهیم شد.

نامه‌ی دهم

عزیز من!

دیروز، به دلیلی چه بسا برحق، از من رنجیده بودی. دیشب که درباب فروش چیزی برای دادن اجاره‌ی خانه، با مهرمندی آغاز سخن کردی، ناگهان دلم دریچه‌یی گشوده شد و شادی بی حسابی به قلبم ریخت؛ چرا که دیدم، ما، رنجیدگی‌های حاصل از روزگار را، چون موج‌های غُرانِ بیتاب، چه خوب از سر می‌گذرانیم و باز بالا می‌پریم و بالا تر، و فریاد می‌کشیم:

آلا ای موج دیگر! بیا بیتاب بگذر!

...

راستش، من گاهی فکر می‌کنم این کاری عظیم و بسیار عظیم بوده است که ما، در طول بیست سال زندگی مشترک سرشار از دشواری و ناهمواری، هرگز به هیچ صورت و بهانه، آشکار و پنهان، هیچگونه قهری نداشته‌ایم؛ اما بعد می‌بینم که سالیان سال است این کار، جمیع دشواری‌های خود را از دست داده است و به طبیعتی بسیار ساده تبدیل شده — چنان که امروز، حتی تصور چنین حادثه‌ی مُضحکی نیز، تا حد زیادی می‌تواند خجالت‌آور باشد.

من گمان می‌کنم همه‌ی صعوبت و سنگینی مسأله، بستگی به پیمان‌های صمیمانه‌ی روزهای اول و نگهداشتِ آن پیمان‌ها در همان یکی دو سالِ نخستین داشته باشد.

وقتی حریمی ساختیم، به ضرورت و مُدلل، و آن را پذیرفتیم، شکستن این حریم، بسیار دشوارتر از پاس داشتن و برپا نگه داشتن آن است. ویران کردنِ یک دیوارِ سنگی استوار، مسلماً مشکل‌تر از باقی گذاشتن آن است.

دیده‌ام زنان و مردانی را که از «لحظه‌های فُورانی خشم» سخن می‌گویند و ناتوانی در برابر این لحظه‌ها.

من، چنین چیزی را، در حدِ شکستن حریمِ حرمتِ یک

زندگی، باور نمی‌کنم، و هرگز نخواهم کرد.

خشم، آری؛ اما آیا تو می‌پذیری که من، به هنگام خشم، ناگهان، به یکی از زبان‌هایی که نمی‌دانم و مطلقاً نشنیده‌ام، سخن بگویم؟

خشمِ آنی نیز در محدوده‌ی مُمکنات حرکت می‌کند — و به همین دلیل است که من، همیشه گفته‌ام: ما، قهر را، در زندگی کوچک خود، به «ناممکن» تبدیل کرده‌ایم؛ به زبانی که یاد نگرفتیم تا بتوانیم به کار ببریم. قهر، زبانِ استیصال است.

قهر، پرتابِ کدورت‌هاست به ورطه‌ی سکوتِ موقت؛ و این کاری‌ست که به کدورت، ضخامتی آزارنده می‌دهد. قهر، دو قفلِ کردنِ دری‌ست که به اجبار، زمانی بعد، باید گشوده شود، و هرچه تعداد قفل‌ها بیشتر باشد و چفت و بست‌ها محکم‌تر، در، ناگزیر، با خشونتِ بیشتر گشوده خواهد شد.

و راستی که چه خاصیت؟

من و تو، شاید از همان آغاز دانستیم که سخن گفتنِ مداوم — و حتیِ دردمندانه — در باب یک مشکل، کاری است به مراتب انسانی‌تر از سکوت کردنِ دربارهِی آن.

به یادت هست که زمانی، زنی، در مقابل استدلال‌های من و

تومی گفت: قهر، برای من، شکستنِ حرمتِ زندگی مشترک نیست؛ بلکه، برعکس، بتدزینِ حرمتی ست که به وسیله ی زبانِ سرشار از بیرحمی و بی حرمتی شوهرم شکسته می شود یا ترک برمی دارد.

این حرف، قبول کنیم که در مواردی می تواند درست باشد. زبان، بسیار پیش می آید که به یک زندگی خوب، خیانت کند، و بیشمار هم کرده است.

اما آیا قهر، تاکنون توانسته ریشه های این خیانت را بسوزاند و خاکستر کند؟ نه... به اعتقاد من، آنکس که همسر خود را مورد تهاجم و بی حرمتی قرار می دهد، در لحظه های دردناک هجوم، انسانی ست ذلیل و ضعیف و زبون. در این حال، آنچه مُجاز نیست سکوت است و گذشتن، و آنچه حق است، آرام آرام، به پای میز گفت و گوی عاقلانه و عاطفی کشاندن مهاجم است، و شرمنده کردن او و نجات دادنش از چنگ بیماری عمیق و کهنه ی بدزبانی — که مُرده ریگ محیط کودکی و نوجوانی اوست.

من و تو، می دانم که هرگز به آن لحظه ی غم انگیز نخواهیم رسید، که قهر، به عنوان یک راه حل، پا به کوچه ی خلوتِ زندگی مان بگذارد و با عربده ی سکوت، گوش روحمان را بیازارد...

نه ... انکار نمی‌توان کرد که این واقعاً سعادتست که ما
هیچگاه، در طول تمامی سالهای زندگی مشترکمان، نیاز به
استفاده از حربه‌ی درماندگان را احساس نکرده‌ایم؛ و یا با
پیمانی پایدار، این نیاز کاذب را به نابودی کشانده‌ایم...

نامه ی یازدهم

بانوی بالا منزلت ما!

به یاری اراده و ایمانی همچون کوه
خوب ترین روزهای زندگی
— فراسوی جملگی صخره های صعب تحمّل سوز
برفراز قلّه های رفیع شادمانی —
در انتظارت باد!
به خاطر چندمین سالگرد تولدت
از سوی این کوهنورد قدیمی

نامه‌ی دوازدهم

بانوی بزرگوار من!

چرا قضاوت‌های دیگران در باب رفتار، کردار، و گفتار ما، تو را تا این حد مضطرب و افسرده می‌کند؟
چرا دائماً نگرانی که مبدا از ما عملی سربزند که داوری منفی دیگران را از پی بیاورد؟
راستی این «دیگران» که گهگاه اینقدر تو را آسیمه‌سرو دلگیر می‌کنند، چه کسانی هستند؟

آیا ایشان را به درستی می‌شناسی و به دادخواهی و سلامتِ روح ایشان، ایمان داری؟

تو، عیب این است، که از دشنام کسانی می‌ترسی که نان از قَبَلِ تهدید و باج‌خواهی و هرزه‌دهانیِ خویش می‌خورند — و سیه روزگاراند، به ناگزیر...

عجیب است که تو دولت می‌خواهد نه فقط روشنفکران و مردم عادی، بل شبه روشنفکران و شبه آدمها نیز ما و زندگی ما را تحسین کنند و بر آن هیچ زخم و ضربه‌یی نزنند...
تو دولت می‌خواهد که حتی مخالفانِ راه و نگاه و اندیشه و آرمان ما نیز ما را خالصانه بستانند و دوست بدارند...

این ممکن نیست، نیست، نیست عزیز من؛ این — ممکن — نیست. در شرایطی که امکان وصول به قضاوتی عادلانه برای همه کس وجود ندارد، این مطلقاً مهم نیست که دیگران ما را چگونه قضاوت می‌کنند؛ بلکه مهم این است که ما، در خلوتی سرشار از صداقت، و در نهایتِ قلب‌مان، خویشتن را چگونه داوری می‌کنیم...

عزیز من!

بیا به جای آنکه یک خبر کوتاه در یک روزنامه‌ی امروز هست و فردا نیست، اینگونه برآشفته‌ات کند، بی‌مناک و برآشفته از آن باش که ما، نزد خویشتنِ خویش، از عملی، حرفی، و

حرکتی، مختصری خجل باشیم. این را که پیش از ما بسیار گفته‌اند، باور کن:

هرکس که کاری می‌کند، هر قدر هم کوچک، در معرض خشم کسانی ست که کاری نمی‌کنند.

هرکس که چیزی را می‌سازد — حتی لانه‌ی فرو ریخته‌ی یک جُفت قُمری را — منفور همه‌ی کسانی ست که اهل ساختن نیستند.

و هرکس که چیزی را تغییر می‌دهد — فقط به قدر جا به جا کردن یک گلدان، که گیاه درون آن، ممکن است در سایه بپوسد و بمیرد — باید در انتظار سنگباران همه کسانی باشد که عاشق توقّف اند و ایستایی و سکون.

... و بیش از اینها، انسان، حتی اگر «حضور» داشته باشد، و بر این حضور، مَصّر باشد، ناگزیر، تیرتنگ نظری‌های کسانی که عدم حضور خود را احساس می‌کنند، و تربیت، ایشان را اسیرِ رذالت ساخته، به او می‌خورد...

از قدیم گفته‌اند، و خوب هم، که: عظیم‌ترین دروازه‌های آب‌شهرهای جهان را می‌توان بست؛ اما دهانِ حقیر آن موجودی را که نتوانسته نیروهایش را در راستای تولید مفید یا در خدمت به ملت، میهن، فرهنگ، جامعه، و آرمان به کار گیرد، حتی برای لحظه‌ی نمی‌توان بست.

آیا می‌دانی با ساز همگان رقصیدن، و آنگونه پای کوبیدن و گل افشاندن که همگان را خوش آید و تحسین همگان را برانگیزد، از ما چه چیز خواهد ساخت؟ غمی‌آ یک دل‌ک؛ یک دل‌ک درباری دردمند دل‌آزده، که بردار رفتار خویشان آونگ است — تا آخرین لحظه‌های حیات. عزیز من!

یادت باشد، اضطراب تو، همه‌ی چیزی ست که تنگ نظران، آرزومند آند. آنها چیزی جز این نمی‌خواهند که ظل کینه و نفرت شان بر دیوار کوتاه کلبه‌ی روشن ما بیفتد و رنگ همه چیز را مختصری کدر کند.

رهایشان کن عزیز من، به خدا بسپارشان، و به طبیعت... تو خوب می‌دانی که اضطراب و دل‌ناگرانی ات چگونه لرزشی به زانوان من می‌اندازد، و چگونه مرا از در افتادن با هر آنچه که من و تو، هر دو نادرستش می‌دانیم، باز می‌دارد. بانوی من!

دمی به یاد آن دلاوران خط‌شکنی باش که در برابر خود، رودر روی خود، فقط چند قدم جلوتر، بدکینه‌ترین دشمنان را دارند. آیا آنها حق است که از قضاوت دشمنان خود بترسند؟ بگو: «ما تا زمانی که می‌کوشیم خود را خالصانه و عادلانه قضاوت کنیم، از قضاوت دیگران نخواهیم ترسید و نخواهیم رنجید»...

نامه‌ی سیزدهم

عزیزمن!

زندگی مشترک را نمی‌توان یک بار به خطر انداخت، و باز
انتظار داشت که شکل و محتوایی همچون روزگاران قبل از
خطر داشته باشد.

چیزی، قطعاً خراب خواهد شد

چیزی فرو خواهد ریخت

چیزی دیگرگون خواهد شد

چیزی — به عظمتِ حرمت — که بازسازی و ترمیم آن بسی
دشواریتر از ساختن چیزی تازه است...

کاسه‌ی بلور را نمی‌توان یک بار از دست رها کرد، بر زمین
انداخت، لگد مال کرد، و باز انتظار داشت که همان کاسه‌ی
بلورینِ روز اول باشد.

من، ممنونِ آنم که تو، هرگز، در سخت‌ترین شرایط و
دشواری‌ترین مسیر، این کاسه‌ی نازکِ تنِ زودشکنِ بلورین را از
دستهای خویش جدا نکردی...

نامه ی چهاردهم

عزیز من!

باور کن که هیچ چیز به قدر صدای خنده ی آرام و شادمانه ی تو، بر قدرتِ کارکردن و سرسختانه و عادلانه کارکردنِ من نمی افزاید، و هیچ چیز همچون افسردگی و در خود فرو ریختگیِ تو مرا تحلیل نمی برد، ضعیف نمی کند، و از پا نمی اندازد. البته من بسیار خجالت زده خواهم شد اگر تصور کنی که این «من» من است که می خواهد به قیمتِ نشاطِ صنعتی و کاذب

تو، بر قدرتِ کار خود بیفزاید، و مرد سالارانه — همچون بسیاری از مردانِ بیمارِ خودپرستی ها — حتی شادی تو را به خاطر خویش بخواهد. نه ... هرگز چنین تصویری نخواهی داشت. راهی که تا اینجا، در کنار هم، آمده ایم، خیلی چیزها را یقیناً بر من و تو معلوم کرده است. اما این نیز، ناگزیر، معلوم است که برای تو — مثل من — انگیزه‌ی جدی‌تر و قوی‌تر از کاری که می‌کنم — نوشتن و باز هم نوشتن — وجود ندارد، و دعوت از تو در راهِ رَ غم، با چنین مُستمسکی، البته دعوتی ست موجه؛ مگر آنکه تو این انگیزه را نپذیری ...

پس باز می‌گویم: این بزرگترین و پُردوام‌ترین خواهش من از توست: مگذار غم، سراسر سرزمینِ روحت را به تصرفِ خویش درآورد و جای کوچکی برای من باقی نگذارد. من به شادی محتاجم، و به شادی تو، بی شک بیش از شادمانی خودم. حتی اگر این سخنِ قدری طعم تلخ خودخواهی دارد، این مقدار تلخی را، در چنین زمانه‌ی، بر من ببخش — بانوی من، بانوی بخشنده‌ی من!

به خدایم قسم که می‌دانم چه دلائل استواری برای افسرده بودن وجود دارد؛ اما این را نیز به خدایم قسم می‌دانم که زندگی، در روزگار ما، درافتادنی ست خیره‌سرانه و لجوجانه با دلائل استواری که غم در رکاب خود دارد.

غم بسیار مُدَلِّل، دشمنِ تا بُنِ دندانِ مُسَلِّح ماست.
اگر به خاطر تزکیه‌ی روح، قدری غمگین باید بود — که البته
باید بود — ضرورت است که چنین غمی، انتخاب شده باشد
نه تحمیل شده.

غصه، منطق خود را دارد. نه؟ علیه منطقِ غصه حتّی! اگر
منطقی‌ترین منطق هاست، آستین‌هایت را بالا بزن!
غم، محصولِ نوعِ روابطی است که در جامعه‌ی شهری ما و در
جهان ما وجود دارد. نه؟ علیه محصول، علیه طبیعت، و علیه
هر چیز که غم را سلطه‌گرانه و مستبدانه به پیش می‌راند،
برپا باش!

زمانی که اندوه به عنوان یک مهاجم بد قصدِ سختِ جان می‌آید
نه یک شاعر تلطیف‌کننده‌ی روان، حقّ است که چنین
مهاجمی را به رگبار خنده ببندی...

عزیز من!

قایقِ کوچیکِ دل به دستِ دریایِ پهناورِ اندوهِ مسپار! لا اقل
بادبانیِ برافراز، پاروییِ بزن، و برخلافِ جهتِ باد، تقلّایی
کن!

سخت‌ترینِ توفان، مهمانیِ دریاست نه صاحبخانه‌ی آن.
توفان را بگذران

و بدان که تنِ سپاری توبه افسردگی، به زیان بچه‌های ماست

و به زیان همه ی بچه های دنیا .
آخر آنها شادیِ صادقانه را باید ببینند تا بشناسند :..

نامه ی پانزدهم

بانوی من!

دیروز عصر که دیدم رنجیده و برافروخته درباره ی ارزشهای انقلاب با دوستی سخن می گویی؛ اما رنجیدگی و برافروختگی را به بیان خود منتقل نمی کنی، شلاقی و دردآور، زهرآلود و زخم زننده سخن نمی گویی، و نمی کوشی که به دلیل به خشم آمدنت، او را به خشم بیاوری، احساس کردم که چه تفاوت عظیمی میان شیوه های ما — تو و من — در ارسال

پیام‌های شفاهی و طرح مسائل سیاسی و اجتماعی در
مباحثات روزمره وجود دارد.

در روزگار ما که بسیاری از مردانِ صاحبِ سواد و اکثر زنان به
هنگام بحث، گرفتار عدم تعادل می‌شوند، فریاد می‌کشند،
دشنام می‌دهند، مثل می‌گویند، تهمت می‌زنند، دروغ می‌بافند،
شایعه می‌سازند، و جملگی ارزشهای اخلاقی و انسانی، و
حتی علل یک گفت و گوی سیاسی و اجتماعی را زیر پا‌های
هیجان زدگی غیر عادلانه‌ی خود له می‌کنند، و هدفی برایشان
نمی‌ماند جز مغلوب کردن و خرد کردن بیرحمانه و لحظه‌یی
حریف، چقدر خوب بود اگر زنانی با خلق و خوی اجتماعی
آرام، وارد میدان سیاست می‌شدند و به خاطر مسائلی که در
آرامش و وقار مدافع آنها هستند، رسماً و جدّاً به مبارزه
می‌پرداختند. چقدر خوب بود.

در زمانه‌ی ما — و شاید هر زمانه‌یی پس از این — چه زیبا و
پُرشکوه است که زنان و دختران ما، معقول و منطقی، نه
هیجان زده، نا مُصِف و شایعه سازانه، در متن سیاست باشند؛
معتقدانه، نه مُقلدانه؛ واقعی، نه نُمایشی؛ صمیمانه، نه
متظاهرانه؛ و به خاطر آینده‌ی همه‌ی بچه‌ها، نه به خاطر
خودنمایی و به علّت خودخواهی.
باورکن بانوی من!

ما تا زمانی که یک نهضت سیاسی جدی و عظیم زنان با ایمان نداشته باشیم، نهضتی شریف و مؤمنانه — محصول انتخاب و تفکر آزاد — گمان نمی‌برم که بتوانیم به درستی از معتقداتمان دفاع کنیم و به آرزوهایمان برسیم. گمان نمی‌برم که معتقدات و آرمانهایمان را به درستی و به تمامی، حتی بشناسیم... وقتی توازن مسائل سیاسی حرف می‌زنی، آنقدر متین و صبورانه، دیده‌ام که بددهان‌ترین مخالفان نیز شرمند می‌شوند. به یادم هست که چندی پیش، سه شبه‌یی بود که توازن این نبرد بزرگ تاریخی و مردان دلاوری که می‌جنگند دفاع می‌کردی — آنقدر با وقار و خالصانه — که مخاطب تو، ناگهان خلع سلاح شد، و وامانده گفت: من مُنکر شهامت، شجاعت و خلوص این بچه‌ها که نیستم... من فقط می‌گویم...

بانوی من!

زمانی زیباتر و مناسب‌تر از این، برای ورود به میدان سیاست وجود ندارد. آستین‌هایت را بالا بزن و با همان قدرت بیانی که شاگردان کلاسه‌هایت را به سکوت و احترام می‌کشانی، از جانب بخشی از زنان دردمند جامعه‌ی خود سخن بگو!

البته از نظر من، این ابداً مهم نیست که در کدام جبهه حضور داشته باشی؛ مُهم حضور است و بس. و گمان هم نمی‌برم آنکس که خوب می‌جنگد بتواند در جبهه‌ی بد، خوب بجنگد.

قاعدتاً باید حقی وجود داشته باشد تا تو بتوانی به خاطر آن، تا پای جان، با قدرت و ایمان بجنگی...

بانو!

آیا وصیت نامه ی آکنی برای مارال را که در کتاب چهارم آمده خوانده یی؟ من اما اگر نتوانستم آکنی اوجای دلاور باشم آرزومند آنم که تو همچون مارال در قلب یک جهاد سیاسی بزرگ، حضوری مؤثر داشته باشی. این حضور، در سرنوشت فرزندان ما و فرزندان فرزندان ما اثری عمیق و تعیین کننده خواهد داشت...

عصر ما عصری ست که عاشق ترین مردم، عاشقانه ترین آوازه‌ایشان را در سنگر سیاست می‌خوانند...

عصر ما عصر زیبایی ست که بچه های هنوز راه نیفتاده ی زبان باز نکرده، بردوش و از دوش پدرانشان به جهان خروشان سیاست نگاه می‌کنند، و از همانجاست که ناگزیر باید راه آینده شان را ببینند و انتخاب کنند...

در چنین عصری که کودکان و عاشقان، خواه ناخواه، در میدان سیاست اند، اگر زنان با ایمان و متقی دست بالا نکنند، چه بسا که کودکان و عاشقان به تسلیمی سوگ انجام سُرانده شوند...

در این باره بیندیش!

نامه‌ی شانزدهم

همگام من در این سفر پُرخطرهِ پُرخطرهِ!

بارها گفته‌ام، و تو خوب می‌دانی، که ارزش نهایی هر زندگی در حضور لحظه‌های سرشار از احساس خوشبختی در آن زندگی ست.

در یکنواختی و سکون، هیچ چیز وجود ندارد چه رسد به خوشبختی

که ناگزیر، از پوشی دائمی سرچشمه می‌گیرد.

ما نباید بگذاریم که هیچ جزئی از زندگی مان در دام تکرار، گرفتار شود.

صیادِ سعادت، چشم براین دام دوخته است...
من باز هم از تکرار با تو سخن خواهم گفت — اما به لحنی و صورتی دیگر!

نامه ی هفدهم

عزیز من!

گهگاه، در لحظه های پریشان حالی، می اندیشم که چه چیز ممکن است عشق را به کینه، دوست داشتن را به بیزاری، و محبت را به نفرت تبدیل کند...

راستش، اگرپای شخصیت های داستانهایم در میان باشد، امکاناتی برای چنین تبدیل های مصیبت باری به دهنم می آید — گرچه هنوز، هیچ یک از آنها را رغبت نکرده ام که باور

کنم و به کار بگیرم...

اما، زمانی که این پرسش، مستقیماً، در باب رابطه‌ی من و تو به میان بیاید، اطمینان خدشه‌ناپذیری دارم به اینکه هرگز چنین واقعه‌ی منهدم‌کننده‌ی پیش نخواهد آمد. هرگز. بارها و بارها اندیشیده‌ام: چه چیز ممکن است محبت مرا به تو، حتی، مختصری تقلیل بدهد؟ چه چیز ممکن است؟

نه... به همه‌ی آن مسائلی که شاید به فکر تو هم رسیده باشد، فکر کرده‌ام؛ ولی واقعاً قابل قبول نیست.

اعتماد به نفسی به وسعتِ تمامی آسمان داشته باش؛ چرا که ارادتِ من به تو ارادتِی مصرفی نیست. و به وسعتِ تمامی آسمان است.

قول می‌دهم:

در جهان، قدرتی وجود ندارد که بتواند عشق را به کینه تبدیل کند؛ و این نشان می‌دهد که جهان، با همه‌ی عظمتش، در برابر قدرتِ عشق، چقدر حقیر است و ناتوان.

ای عزیز!

من نیز همچون تو در باب انهدام عشق، داستانهای بسیار خوانده‌ام و شنیده‌ام؛ اما گمان می‌کنم — یعنی اعتقاد دارم — که علتِ همه‌ی این ویرانی‌های تأسف بار، صرفاً سست بودنِ اساسِ بنا بوده است، و بیش از این، حتی حقیقی نبودنِ بنا...

عزیز من!

امروز که بیش از همیشه ی عمرم، خاک این وطن دردمندم را عاشقم، و نمانده چیزی که کارم همه از عاشقی به جنون و آوارگی بکشد، بیش از همیشه آن جمله ی کوتاه که روزگاری درباره ی تو گفتم، به دلم می نشیند و خالصانه بودنش را احساس می کنم: «تورا چون خاک می خواهم، همسر من!». در عشق من به این سرزمین، آیا هرگز امکان تقلیلی هست؟

نامه ی هیجدهم

بانوی ارجمند من!

دیروز، شنیدم که در تأیید سخن دوستی که از بد روزگار می‌نالید، ناخواسته و به همدردی می‌گفتی: «بله... درست است. زندگی، واقعاً، خسته کننده، کسالت آور، و یکنواخت شده است»...

اما این درست نیست عزیز من، اصلاً درست نیست. مستقل از انسان و آنچه که انسان می‌کند، در جستجوی چیزی

در ذات زندگی نباید بود.

از مزاج مکرر «زندگی موریانه ها و زنبوران عسل» بگذر! آنها شاید موجودات بسیار مهمی هستند که مسائل بسیار مهمی را اثبات می کنند؛ اما کمترین نقشی در ساختمان معنوی حیات ندارند.

به جستجوی بیهوده ی چیزی نباش، که اگر تون باشی و دیگران نیز نباشند، آن چیز، همچنان باشد، و خوب و دلخواه و سرشار از نشاط نامکّر باشد.

نه... تنها به اعتبار وجود زنده و پویای توست که چیزی بد است یا چیزی خوب؛ چیزی کهنه است و چیزی نو، چیزی زیباست و چیزی نازیبا؛ و تنها بر اساس اراده، عمل، و اندیشه ی تو آنچه بد است به خوب تبدیل خواهد شد، آنچه نازیباست به زیبا، و آنچه مکرر است به نامکّر...

هرگز گمان مبر که زندگی، بدون انسان، یا بدون موجودی زنده که قدرت تفکر و انتخاب داشته باشد، باز هم زندگی ست. عزیز من!

هرگز از زندگی، آنگونه که انگار گلدانی ست بالای تاقچه یا درختی در باغچه، جدا از تو و نیروی تغییردهنده ی تو، گلیه مکن!

هرگز از زندگی آنگونه سخن مگو که گویی بدون حضور تو، بدون

کارتو، بدون نگاه انسانی تو، بدون توانِ درگیری و مقاومت تو، بدون مبارزه‌ی تو، پافشاری تو، سرسختی تو، محبت تو، ایمان تو، نفرت تو، خشم تو، فریاد تو، و انفجار تو، باز هم زندگی ست و می‌تواند زندگی باشد.

زندگی، مُرده‌ریگ انسان نیست تا پس از انسان یا درغیابش، موجودیتی عینی و مادی داشته باشد. زندگی، کارمایه‌ی انسان است، و محصولِ انسان، و دسترنجِ انسان، و رؤیای انسان، و مجموعه‌ی آرزوها و آرمان‌های انسان — که بدون انسان هیچ است و کم از هیچ.

زندگی، حتی ممکن است خوابِ طولانی و رنگینیِ یک انسان باشد — بسیار دور از واقعیتِ بیداری؛ اما به هر حال چیزی است متعلق به انسان، برخاسته از انسان، و سرچشمه گرفته از قدزت‌های مثبت و منفیِ انسان.

به یادم می‌آید که در جایی خوانده‌ام یا نوشته‌ام: «خدای من، زمینِ بی انسان را دوست نمی‌دارد و هرگز نیز دوست نداشته است». ساختنِ زمینِ آنگونه که انسان، روی آن، نفسی به آسودگی و سلامت بکشد، و بتواند جزء و کلِ آن را عاشقانه اما نه طمع‌ورزانه بخواهد و نگه دارد، تنها رسالتِ انسان است؛ و رسالتِ تو و من، اگر از داشتنِ عنوانِ پُرمسئولیت و خطیر «انسان» هراسی به دل‌هایمان نمی‌افتد...

بانوی من!

ما نکاشته هایمان را هرگز درونمی کنیم.

پس به آن دوست بگو: خستگی کاشته یی که خستگی برداشته یی. اینک به مدد نیرویی که درتوست و چه بخواهی و چه نخواهی زمانی از دست خواهد رفت، چیزی نو و پُر نشاط بساز...

چیزی که اگر تو را به کار نیاید، دست کم، بچه هایت را به کار خواهد آمد...

نامه‌ی نوزدهم

بانوی بزرگوار من!

به راستی که چه درمانده‌اند آنها که چشمِ تنگ‌شان را به
پنجره‌های روشن و آفتابگیر کلبه‌های کوچک دیگران
دوخته‌اند...

و چقدر خوب است، چقدر خوب است که ما — تو و من —
هرگز خوشبختی را در خانه‌ی همسایه جستجو نکرده‌ایم.
این حقیقتاً اسباب رضایت‌خاطر و سربلندی ماست که

بچه هایمان هرگز ندیده و نشنیده اند که ما از رفاه دیگران، شادی های دیگران، داشتن های دیگران، سفره های دیگران، و حتی سلامت دیگران، به حسرت سخن گفته باشیم. و من، هرگز، حتی یک نفس شک نکرده ام که تنها بی نیازی روح بلندپرواز تو این سرافرازی و آسودگی بزرگ را به خانه ی ما آورده است...

تو با نگاهی پُرشوکت و رفیع — همچون آسمانِ سخی — از ارتفاعی دست نیافتنی، به همه ی ما آموختی که می توان از کمترین شادی متعلق به دیگران، بسیار شاد شد — بدون توقع تصرفِ آن شادی یا سهم خواهی از آن.

من گفته ام، و تو در عمل نشان داده یی:

خوشبختی را نمی توان وام گرفت.

خوشبختی را نمی توان برای لحظه یی نیز به عاریت خواست.

خوشبختی را نمی توان دزدید

نمی توان خرید

نمی توان تگدی کرد...

برسر سفره ی خوشبختی دیگران، همچو یک ناخوانده مهمان، حریصانه و شکم پرورانه نمی توان نشست، و لقمه یی نمی توان برداشت که گلوگیر نباشد و گرسنگی را مُضاعف نکند. پرنده ی سعادت دیگران را نمی توان به دام انداخت، به خانه ی

خویش آورد، و در قفسی محبوس کرد — به امید باطلی، به خیال خامی.

خوشبختی، گمان می‌کنم، تنها چیزیست در جهان که فقط بادستهای طاهر کسی که به راستی خواهان آن است ساخته می‌شود، و از پی اندیشیدن طاهرانه.

البته مامی‌دانیم که همه‌ی گفت و گوهایمان در باب خوشبختی، صرفاً مربوط به خوشبختی در واحدی بسیار کوچک است نه خوشبختی اجتماعی، ملی، تاریخی و بشری...

برای رسیدن به آنگونه خوشبختی — که آرمان نهایی انسان است — نیرو، امید، اقدام و اراده‌ی مستقل فردی راه به جایی نمی‌برد و در هیچ نامه‌یی هم، حتی اگر طوماری بلند باشد، نمی‌توان درباره‌ی آن سخن به درستی گفت.

عزیز من!

خوشبختی امروز ما، تنها و تنها به درد آن می‌خورد که در راه خوشبخت سازی دیگران به کار گرفته شود. شرط بقای سعادت ما این است، و همین نیز علت سعادت ماست.

یک روز از من پرسیدی: «کی علت و معلول، کاملاً یکی می‌شود؟» و یادت هست که من، درجا، جوابی نیافتم که بدهم. بسیار خوب! پاسخت را اینک یافته‌ام.

نامه ی بیستم

عزیز من!

فردا، یک بار دیگر، سالروز ازدواج ماست، و من که اینجا نشسته ام و صبورانه خط می نویسم هنوز هیچ پیشکشی کوچکی برای تو تدارک ندیده ام؛ اما این تنها مسأله یی است که هرگز، به راستی هرگز مرا نگران نکرده است، و نیز، نخواهد کرد. نگران، نه؛ اما غمگین، البته چرا. این، در عصرِ نفرت انگیزِ شیئی شدنِ محبت و عشق،

معجزه‌یِ ست که ما — من و تو — خوشبختیِ مان را، نه تنها بر پایه‌ی پول، بَلْ حتّیٰ در رابطه‌ی با آن نساخته‌ییم؛ که اگر چنین کرده بودیم، چندین و چند بار، تاکنون، می‌بایست شاهد ویران شدنِ شرم‌آورِ این بنا بوده باشیم...
و چقدر تأسف‌انگیز است ویران شدن چیزی که خوب بودنش را مؤمنیم.

و کیست در میان ما که نداند این معجزه‌ی حذف پول به عنوانِ حلالِ مشکلات، تنها به همتِ والا، گذشتِ بی‌نهایت، بلندنظری و منشِ بزرگوارانه‌ی تو ممکن گشته است؟

نامه ی بیست و یکم

عزیز من!

خوشبختی، نامه یی نیست که یکروز، نامه رسانی، زنگِ درِ خانه ات را بزند و آن را به دستهای منتظر تو بسپارد. خوشبختی، ساختن عروسی کوچکِی ست از یک تکه خمیرِ نرمِ شکل پذیر... به همین سادگی، به خدا به همین سادگی؛ اما یادت باشد که جنس آن خمیر باید از عشق و ایمان باشد نه هیچ چیز دیگر...

خوشبختی را در چنان هاله‌یی از رمز و راز، لوازم و شرایط،
اصول و قوانین پیچیده‌ی ادراک ناپذیر فرونبیریم که خود نیز
درمانده در شناختنش شویم...
خوشبختی، همین عطرِ محو و مختصرِ تفاهم است که در سرای
تویچیده است...

نامه‌ی بیست و دوم

عزیز من!

گاهی که از روند روزگار، زیرلب، شکایتی می‌کنی، و اظهار تعجب از اینکه زندگی، با من و تونیز، گهگاه، برمدارا نداشته است، اینگونه به نظر می‌رسد که توهنوز هم، زندگی را چیزی مستقل از زندگان می‌بینی، که به راه خود می‌رود و آنچه خود می‌خواهد انجام می‌دهد؛ و این، البته خوب می‌دانی که درست نیست. ما بر سر این مسأله، سالهاست که به وحدت

نظر رسیده ایم و اراده به تردید نیز نکرده ایم:

زندگی، در بسیاری از لحظه ها، عاری از هرنوع معنا و مفهومی ست. این، ما هستیم که با مجموعه ی عملکردهایمان به زندگی معنا و مفهوم می بخشیم. زندگی، به خودی خود، نه بد است نه خوب، نه تلخ است نه شیرین، نه ظالمانه و نه سرشار از عدالت...

انسان، فقط یک موجود زنده نیست؛ بلکه خود، هم زنده است و هم زندگی ست.

می دانم... راست می گویی... این سخنان را بارها و در هر جا که توانسته ام گفته ام؛ و نیز گفته ام که این حوادث نیستند که انسان را امیدوار یا ناامید می کنند؛ این طرز نگاه کردن ما به حوادث است و زاویه ی دید ما، که مایه ی اصلی یأس و امید را می سازد.

انسان هنوز یاد نگرفته آنگونه به حوادث نگاه کند که تلخ ترین و دردناک ترین آنها را هشیار کننده، نیرو دهنده، تجربه بخش، برانگیزنده و آینده ساز ببیند.

استخراج قدرت از درون ضعف، استخراج ایمان از قلب بی ایمانی، بیرون کشیدن آرامش از اعماق آشفتگی ها، و تراشیدن و سخت تراشیدن سنگ حجیم و بی قواره ی سرخوردگی ها، آنگونه که از درون آن، پیکره ی صیقل و

سنگی و استوارِ دلبستگی به آینده بیرون کشیده شود به این،
وظیفه‌ی انسان عصر ماست، و این وظیفه‌ی من و توست به
عنوان آدمهایی که ناگزیر، عصر خویش را پذیرفته‌ایم و با آن
درگیر شده‌ایم.

بانوی من!

باور کن که این نگاهی بسیار فلسفی، پیچیده و عمیق به
زندگی و ارزشهای آن نیست، این فقط ساده نگاه کردن است؛
ساده و صادقانه و سازنده نگاه کردن.

ما روزگار خویشتیم، زمان و زمانه‌ی خویشتیم، و جایگاه
خویشتن.

ما نفس زندگی هستیم، و ماده‌ی زندگی، و روح زندگی...
آیا زندگی را چگونه می‌خواهی؟

ما را آنگونه بخواه، و ما را آنگونه که می‌خواهی باز!

از هم امروز

از همین حالا...

نامه‌ی بیست و سوم

عزیز من!

زندگی، بدون روزهای بد نمی‌شود؛ بدون روزهای اشک و درد و خشم و غم. اما، روزهای بد، همچون برگهای پاییزی، باور کن که شتابان فرومی‌ریزند، و در زیر پاهای تو، اگر بخواهی، استخوان می‌شکنند، و درخت استوار و مقاوم برجای می‌ماند. عزیز من!

برگهای پاییزی، بی شک، در تداوم بخشیدن به مفهوم درخت و مفهوم بخشیدن به تداوم درخت، سهمی از یاد نرفتنی دارند...

نامه‌ی بیست و چهارم

عزیز من، همیشه عزیز من!

این زمان گرفتاری هایمان خیلی زیاد است، و روزه به روز هم —
ظاهراً — زیادتر می شود. با این همه، اگر مخالفتی نداشته
باشی، خوب است که جای کوچکی هم برای گریستن باز
کنیم؛ اینطور در گرفتاری هایمان غرق نشویم، و از یاد نبریم که
قلب انسان، بدون گریستن، می پوسد؛ و انسان، بدون گریه،
سنگ می شود.

هیچ پیشنهاد خاصی برای آنکه برنامه‌ی منظمی جهت گریستن داشته باشیم — همانند آنچه که در «یک عاشقانه‌ی بسیار آرام» و عیناً در «مذهب کوچک من» گفته‌ام — البته ندارم و نمی‌توانم داشته باشم؛ اما جداً معتقدم خیلی لازم است که گهگاه، «انتخابِ گریستن» کنیم و همچون عزادارانِ راستین، خود را به گریستن از ته دل واسپاریم.

من از آن می‌ترسم، بسیار می‌ترسم، که باورِ چیزی به نام «زندگی، مستقلاً از زندگان»، آهسته آهسته ما را به چنگِ خشونتِ پایان‌ناپذیر بیندازد و اسیر این اعتقادمان کند که بیرحمی، در ذاتِ زندگی ست؛ بیرحمی هست حتی اگر بیرحم وجود نداشته باشد.

این نکته بسیار خطرناک است، حتی خطرناک‌تر از خودکشی. چقدر خوشحالم که می‌بینم خیلی‌ها که ما کلامشان را دوست می‌داریم، درباره‌ی گریستن حرف‌هایی زده‌اند که به دل می‌نشیند.

گمان می‌کنم بالزاک درجایی گفته باشد: گریه کن دخترم، گریه کن! گریه دواي همه‌ی دردهای توست...

و آقای آندره ژید درجایی گفته باشد: ناتانائل! گریه هرگز هیچ دردی را درمان نبوده است...

و نویسنده‌ی گمنامی را می‌شناسم که گفته است: «زمانی برای

گریستن، زمانی برای خندیدن، و زمانی برای حالی میان گریه و خنده داشتن.

عزیز من! هرگز لحظه های گریستن را به خنده وامپار، که چهره یی مضحک و ترحم انگیز خواهی یافت».

شنیده ام که ون گوگ، بی جهت می گریسته است. بی جهت! چه حرفها می زنند واقعاً! انگار که اگر دلیل گریستنِ انسانی را ندانیم، او، یقیناً بی دلیل گریسته است.

به یادت هست. زمانی، در شهری، مردی را یافتیم که می گفت هرگز در تمامی عمرش نگریسته است. تفاخرِ اندوهبار و شاید شرم آوری داشت. پزشکی گفت: «نقصی ست طبیعی در مجاری اشک» و یا حرفی از اینگونه؛ و گفت که «درد دل می گیرید» که خیلی سخت تر از گریستن با چشم است، و گفت که برای او بیم مرگِ زودرس می رود.

مردی که گریستن نمی دانست، این را می دانست که زود خواهد مُرد.

شاید راست باشد. شنیده ام مستبدان و ستمگران بزرگ تاریخ، گریستن نمی دانسته اند.

بگذریم! این نامه چنان که باید عاشقانه نیست. رسمی و خشک است. انگار که نویسنده اش با گریه آشنا نبوده است.

باری این نامه را دنبال خواهیم کرد، به زبانی سرشار از
گریستن...

و اینک، این جمله را در قلب خویش بازبگو:
انسان، بدون گریه، سنگ می شود.

نامه‌ی بیست و پنجم

عزیز من!

امروز که روز تولد توست، و صبح بسیار زود برخاستم تا باز بکوشم که در نهایتِ تازگی و طراوت، نامه‌ی کوچکی را همراه شاخه گلی بر سر راه تو بگذارم تا بدانی که عشق، کوه نیست تا زمان بتواند ذره ذره بسایدش و بفرساید، ناگهان احساس کردم که دیگر واژه‌های کافیِ نامکثر برای بیان احتیاج و محبتّم به تو در اختیار ندارم...

صبور باش عزیز من صبور باش تا بتوانم کلمه یی نو، جمله یی نو، و کتابی نو، فقط برای تو بسازم و بنویسم، تا در برابر تو اینگونه تهی دست و خفجالت زده نباشم...

بانوی من باید مطمئن باشد که می توانم به خاطرش واژه هایی بیافرینم، همچنان که دیوانی...

با وجود این، من و تو خوب می دانیم که عشق، در قفس واژه ها و جمله ها نمی گنجد — مگر آنکه رنج اسارت و حقارت را احساس کند.

عشق، برای آنکه در کتابهای عاشقانه جای بگیرد، بسیار کوچک و کم بیه می شود.

عزیز من!

عشق، هنوز از کلام عاشقانه بسی دور است.

نامه‌ی بیست و هشتم

عزیز من!

چندی پیش برایت نوشتم که چه خوب است جای کوچکی برای «انتخابِ گریستن» باز کنیم! جایی همیشگی، از امروز تا آخرین روز.

و شنیدم که می‌گفتی — با لبخند — که «درچنین روزگاری اگر کاری باشد که آن را خیلی خوب و ماهرانه بدانیم، همان خوبِ گریستن است و بس».

بله، قبول. اما مقصود من، البته، نه گریستن زیر فشارهای جاری، بَل «اراده به گریستن» بود؛ و میان این دو تفاوتی ست.

من با این سخن منظوم موافقم که می‌گوید:
 کلامی که نتوانی اش گفت راست
 به غیظ فروخورده تبدیل گُن!

اما موافق نیستم که همه چیز را چون نمی‌توانی بگویی، آنقدر به غیظ فروخورده تبدیل کنی که یک روز، با گلودردی خوفناک از پا درآیی — بی‌تأثیری بر زمان و زمانه‌ی خود.

همه‌ی حرفهای نازدنی را به غیظ تبدیل مکن، همچنان که به بُغض. بعضِ حرفهایت را به اشک مُبدل گُن! روشن است که چه می‌گویم؟ گریستن به جای گریستن، نه. گریستن به جای حرفی که نمی‌توانی به تمامی اش بزنی، و در کمال ممکن.

همه‌ی آبها نباید در اعماق زمین جاری شوند، تا یک روز، شاید، مته‌ی چاهی به آنها برسد، و قَورانی و طغیانی... کمی از آبها باید که چشمه کنند و چشمه شوند، و جریانی عینی و ملموس بیابند.

تشنگیِ ما را، همیشه، آبهایی که در اعماق جاری اند فرو نمی‌نشانند، و همه‌ی رهگذران را، همیشه، چنان بازوی بلند، دَلّوِ کهنه، و چرخ چاهی نیست که بتوانند به مدد آن، داغی

بی پیر این کویر را تحمل پذیر کنند.

اشک، خُدای من، اشک ...

بدون احساسِ کمترین خجالت، به پهنای صورتِ گریستن را دوست می‌دارم؛ اما نه به خاطر این یا آن مسأله‌ی حقیر، نه به خاطر دُنائتِ یک دوست، نه به خاطر معشوقِ گریز پای پُر ادا، و آنکه ناگهان تنهایمان گذاشت و رفت، و آنکه اینک در خاکِ خفته است و یادش به خیر، و نه به خاطر خُبثِ طینتِ آنها که گره‌های کورِ روح صغیرشان را تنها با دندان شکنجه دادنِ دیگران می‌خواهند بازکنند ...

نه ... اشکِ نه برای آنچه که برتک‌تک ما در محدوده‌ی مُحَقَّر زندگی فردی مان می‌گذرد؛ بلکه به خاطر مجموعِ مشقّاتی که انسان در زیر آفتاب کشیده است و همچنان می‌کشد؛ به خاطر همه‌ی انسانهایی که اشک می‌ریزند و یا دیگر ندارند که بریزند.

گریستن به خاطر دردهایی که نمی‌شناسی‌شان، و درمان‌های دروغین.

به خاطر رنج‌های عظیمِ آنکس که هرگز او را ندیده‌یی و نه خواهی دید.

به خاطر بچه‌های سراسر دنیا — که ما چنین جهانی را به ایشان تحویل می‌دهیم و می‌گذریم ...

عزیز من!
اینک سخنی از سهراب به خاطر می‌آید، در باب گریستن،
که شاید نقطه‌ی پایانی بر این نامه نیز به حساب آید:
«بی‌اشک، چشمان تو ناتمام است
و نمناکیِ جنگلِ نارس است»...

نامه‌ی بیست و هفتم

بانو!

همسفر همیشه بیدار دلسوزی چون تو داشتن، موهبتی ست که
هر راه طولانی سوزان را به حدی حسرت انگیز، کوتاه می‌کند
— و کوبیده و آبادی نشان.

اما عزیز من! لا اقل به خاطر سلامت این هم اندیش همقدمی
که من در تمامی سفرهایم، تا لحظه‌های آخر، به او محتاجم، و
به راستی عصای دست تفکر من است، اینطور نگران خوب و

بد هز قدمی که برمی دارم نباش و اینطور خودت را با این فکر که نکند پیچیدگی ها و دشواری های این راه هزار تو مرا از آنچه ظرفیت شدنش را داشته ام بسیار دور کرده باشد، مضطرب مکن.

من که می بینی تمام سعی خودم را، شاگردانه، برای یاد گرفتن، اندیشیدن، و فهمیدن به کار می برم. طبیعی ست که بیش از آنچه هستم، نمی توانم عرضه کنم، و هرگز نیز کم از آنچه بوده ام و می توانسته ام، عرضه نکرده ام.

این را می دانی و بارها شنیده یی که برای یک صعود دشوار — اورست یا دیواره ی عَلم کوه — گروهی بزرگ حرکت می کند، تا گروهی کوچک برسد. گروه بزرگ تمام نیروی خود را به گروه کوچک می دهد، خود را وامی سپارد و وقف می کند تا گروه کوچک، لحظه ی رسیدن را احساس کند و این احساس را بالمناصفه تقسیم. در واقع به آسانی ممکن است که ما جای هریک از افراد گروه کوچک را با هریک از افراد گروه بزرگ عوض کنیم بی آنکه از بخت صعود، ذره یی بکاهیم؛ چرا که این نیروی گروه بزرگ است که گروه کوچک را به پیش می راند و به احساس رسیدن می رساند...

حال، عزیز من! تو آن گروه بزرگی، من آن گروه بسیار کوچک.

اصل، اراده‌ی معطوف به قدرت است و تفکر و اعتقاد. دیگر نباید این همه مضطرب بود و دل‌ناگران.

گروه بزرگی من، درست نیست که با دلشوره‌ی دائمی‌اش مرا از استواررفتن باز دارد یا در این مسیر سخت گرفتار تردیدم کند. عزیز من!

تو گرچه تکیه گاه منی، اما خود، در تنهایی، ساقه‌ی باریک یک گل مینایی. مگذار حتی نسیم یک اضطراب، این ساقه‌ی نازک را مختصری خم کند. شکستن تو، در هم شکستن من است.

جهان، جهان دغدغه‌هاست. لا اقل در باب من پنجاه ساله‌ی آب از سرگذرانده، بی دغدغه باش! ما چیزی را که با ایمان ساخته‌ایم با سودا خراب نخواهیم کرد.

به خصوص، بانوی من! هرگز نگران این مباش که مبادا در حق من کاری می‌توانستی کرده باشی، و نکرده‌یی. ابدًا. همانقدر که پای توقع در میان است پای ظرفیت هم باید در میان باشد.

عزیز من! بگذار اینطور بگویم تا مسأله، کاملاً و برای همیشه روشن شود:

اگر من چیزی نشده باشم، تو کوچکترین گناهی نداری؛ چرا
که همه‌ی زحمتت را برای آنکه چیزی بشوم کشیدی و من
نشدم...

و اگر چیزی شده باشم — در خدمت انسانِ دردمند و انسانیتِ
زخم خورده — هر چه شده‌ام تویی و فقط تو؛ چرا که باز هم
همه‌ی زحمت را برای چیزی شدنم، فقط تو کشیده‌ی...
امروز، خجلت زده، تنها چیزی که می‌توانم بگویم این است
که من در حق تو بی‌حساب قصور کرده‌ام، و تو در حق من، هیچ
خوبی نبوده است که نکرده باشی...

نامه‌ی بیست و هشتم

بانوی بسیار بزرگوار من!

عجب سالهایی را می‌گذرانیم، عجب روزها و عجب ثانیه‌هایی را... و تو در چنین سالها و ثانیه‌ها، چه غریب سرشار از استقامتی و صبور و سرسخت؛ تو که بارها گفته‌ام چون ساقی گل مینا ظریف و شکستی هستی...

مرا نگاه کن بانوی من، که تنومندانه در آستانه‌ی از پا در آمدنم، و باز، در پیشگاه سال تازه از تو می‌خواهم که به من

قدرت آن را بدهی که با رذالت‌ها کنار نیایم، و ذره ذره،
رذالت‌های روح کوچک خویشتن را همچون چرکاب یک تگه
کهنه‌ی زمین شوی، با قلیاب کف نفس و تزکیه بشویم و دور
بریزم...

اینک، عزیز من! بین که سال تازه را چگونه به توتبریک
می‌گویم؛ انسان که سنگی با کوبیدن خویش بر تنگی
بارفتنی.

اما چه کنم که بی توفیق‌م، و بی تو یا در رکاب هزارگونه
تقصیرم؟

چه کنم؟

شادباد سال نو بر تو، و در سایه‌ات بر همه‌ی ما.

نامه‌ی بیست و نهم

عزیز من!

از اینکه می‌بینی با این همه مسأله برای سخت و جان‌گزا اندیشیدن، هنوز و باز، همچون کودکانِ میر، غشغشه می‌زنم؛ بالا می‌پریم، ماشین‌های کوکی را کف اتاق می‌سُرانم، با بادکنک بادالویی که در گوشه‌یی افتاده بازی می‌کنم و به دنبال حرکت‌های ساده لوحانه و ولگردانه‌اش، ولگردانه و ساده لوحانه می‌روم تا باز آن را از خویش برانم، و ناگهان به

سرم می‌زند که بالا رفتن از دیوار صاف صاف را تجربه کنم —
 گرچه هزاران بار تجربه کرده‌ام، و با سرک کشیدن‌های
 پیوسته و عیارانه به آشپزخانه، دلگی‌های دائمی‌ام را نشان
 می‌دهم، و نمک را هم قدری نمک می‌زنم تا قدری شورتر شود
 و خوشمزه‌تر، مرا سرزنش مکن، و مگو که ای پنجاه ساله مرد!
 پس وقار پنجاه سالگی ات کو؟

نه...

همیشه گفته‌ام و باز می‌گویم، عزیزمن، کودکی‌ها را به هیچ
 دلیل و بهانه، رها مکن، که ورشکستِ ابدی خواهی شد...
 آه که در کودکی، چه بیخیالی بیمه‌کننده‌ی هست، و چه
 نرسیدنی از فردا...

بانوی من!

مگر چه عیب دارد که انسان، حتی در هشتاد سالگی هم الک
 دولک بازی کند، و گرگم به هوا، و قایم باشک، و اگر دوکیر،
 و تاق یا جفت، و «نان پیار کباب بیر» و «اتل مثل»... جداً
 مگر چه عیب دارد؟ مگر چه خطا هست در اینکه برای چیدن
 یک دانه تمشک رسیده که در لابلای شاخه‌های به هم تنیده
 جا خوش کرده است، آن همه تیغ را تحمل کنیم؟

مگر کجای قانون به هم می‌خورد، اگر من و تو، و جمع بزرگی
 از یاران و همسایگانمان، در یک روز زرد پاییزی، صدها

بادبادک رنگین را به آسمان بفرستیم و کودکانه به رقص های خالی از گناه آنها نگاه کنیم؟
 بادبادک ها، هرگز ندیده ام که ذره یی از شخصیت آدمها را به مخاطره بیندازند.
 باور کن!

اما شاید، طرفداران وقار خیال می کنند که بادبادک بازی ما، صلح جهانی را به مخاطره خواهد انداخت، و تعادل اقتصاد جهانی را، و عدل و انصاف و مساوات جهانی را... بله؟
 بانوی من! این را همه می دانند: آنچه بد است و به راستی بد است، چرک منجمد روح است و واسپاری عمل به عقده ها، نه هوا کردن بادبادک ها...

ای گاش صاحبان انبارهای چرک منجمد و دارندگان عقده های حقارت روح نیز مثل همگان بودند. آنوقت، فکرش را بکن که چه بادبادک بازی عظیمی می توانستیم در سراسر جهان به راه بیندازیم، و چقدر می خندیدیم...
 بشنو، بانوی من!

برای آنکه لحظه هایی سرشار از خلوص و احساس و عاطفه داشته باشی، باید که چیزهایی را از کودکی با خودت آورده باشی؛ و گهگاه، کاملاً سبکسرانه و بازیگوشانه رفتار کرده باشی.

انسانی که یاد‌های تلخ و شیرینی را، از کودکی، در قلب و روح خود نگه ندارد و نداند که در برخی لحظه‌ها واقعاً باید
کودکانه به زندگی نگاه کند، شقی و بی‌ترحم خواهد شد...

حبیب من!

هرگز از کودکی خویش آنقدر فاصله مگیر که صدای
فریادهای شادمانه‌اش را نشنوی، یا صدای گریه‌های مملو از
گرسنگی و تشنگی‌اش را...

اینک دستهای مهربانت را به من بسپار تا به یاد آنها بیاورم که
چگونه باید زلف عروسکها را نوازش کرد...

نامه‌ی سی ام

عیب گرفتن آسان است بانو، عیب گرفتن آسان است.

حتی آنکس که خود، تمام عیب است و نقص و انحراف، او نیز می‌تواند بسیاری از عیوب دیگران را بنماید و بر شمارد و چندان هم خلاف نگفته باشد.

عیب گرفتن، بی‌شک آسان است بانو؛ عیب را آنگونه و به آن زبان گرفتن که مُنجر به اصلاح صاحب عیب شود، این کاری است دشوار و عظیم، خیرخواهانه و دردشناسانه...

ما، این زمان، بیهوده است که در راه یافتن انسان بی نقص مطلق، زمین را جستجو کنیم.

زندگی زرانديشانه‌ی امروز، مجال یکسره خوب بودن، کامل عیار بودن، حتی در ذهن هم انحراف و اندیشه‌ی باطلی نداشتن را از انسان گرفته است.

انقلاب، به سرودیدن است، اصلاح، متین و آرام رفتن؛ و به هر صورت از شتاب که بگذریم، قدم پیش قدم باید گذاشت. اینک، می‌توانیم، تنها در راه ساختن کم عیب‌ها قدم برداریم نه خویان مطلق معصوم.

و تو، با چه مشقتی، انصافاً، در طول این سالهای ستمبار استخوان شکن، کوشیده‌یی که از من موجودی کم عیب بسازی، یا دست کم آگاه بر عیوب خویش؛ کاری که من، در حق تو، هرگز نتوانستم — گرچه باورم هست که تو در قیاس با من، بسیار کم عیب پرورش یافته‌یی.

بانو!

من بی‌بزرگتر بزرگ شدم: خوب اما معیوب. تو اما هیچکس نمی‌تواند به دقت بگوید که تحت تأثیر کدام مجموعه عوامل، اینگونه شدی که هستی: عصبی، تلخ، خوددار، خاموش، زودرنج، در آستانه‌ی افسردگی، و با این همه سرشار از نیروی کار و ایثار؛ سرشار از خواست خدمت به

دیگران، و ساختِ انسانِ کوچکی که در کنار تو زندگی می‌کند.

تو صبور نبودی بانو، صبوری بودی.

تو تحمل نکردی، بل به ذاتِ تحمل تبدیل شدی...

می‌دانم ای عزیز، می‌دانم...

در کلام من انگار که زهری هست، وزخمی، و ضربه‌یی، که راه را بر اصلاح می‌بندد.

(به همین دلیل هم من هرگز مصلح افراد نبوده‌ام و نخواهم بود.)
اما در کلام تو، تنها تلخی یک یادآوری مُجَبَّانه‌ی تأسف‌بار هست.

تو عییم را سنگ نمی‌کنی تا به خشونت و بیرحمی آن را به سوی این سرِ پُردردِ پرتاب کنی و دردی تازه بر جملگی دردهایم بیفزایی.

تو عییم را یک لقمه‌ی سوزانِ گلوگیر نمی‌کنی که راه نفسم را ببندد و اشک به چشمانم بیاورد و خوفِ موت را در من بیدار کند.

تو، مهم این است که به قصدِ انداختن و برانداختن نمی‌زنی، به قصدِ ساختن، تجدیدِ خاطره می‌کنی.

من اگر هنوز هم سراپا عییم، این به هیچ حال دالِ بر آن نیست که تو راحت را به درستی نرفته‌یی، بل به معنای خارا شدنِ

عیوبی ست که من از کودکی و نوجوانی با خود آورده‌ام، و هرگز، در زمان‌هایی که روح، انعطاف‌پذیری بیشتری داشت، آن را به جانب خوب و خوب‌تر شدن، منعطف نکردم...

باید که یک روز صبح، قطعاً و جدّاً، جدار سخت و سیمانی روحم را بتراشم، بیرحمانه و بیا یکدندگی، و بار دیگر – و شاید برای نخستین بار – روحی بسازم به نرمی پَر کاکایی‌های دریای شمال، به نرمی روح یک کودک گیلک، به نرمی مه ملایم جنگل‌های مازندران، به نرمی نسیم دشتهای پهناور ترکمن صحرا، و به نرمی نگاه یک عاشق به معشوق...

و آنگاه، فرصت نوسازی خویشتن را به تو که در جستجوی این فرصت، عمری را گذرانیده‌ی، بسپارم.

من باید، باید، باید که یک روز صبح چنین کنم.

حتی اگر آن روز، روز مرگم باشد.

من نباید بگذارم که تواز اینکه چنین باری را تا اینجا بر دوش‌های خویش کشیده‌ی احساس بیهودگی کنی.

نباید بگذارم که بی‌سوغات از این سفر بازگردد.

ما باید نخستین قدم‌ها را به سوی انسان بی‌عیب برداریم

و نه قدم‌های بلند به سوی برشمردن عیوب همدیگر، به قصد

آزردن، افسردن، کوباندن، له کردن، و به گریه انداختن...

و نه به سوی قطع امید از خویش، از انسان...

نه... نه... نه...

ما انسانیم، نه آنکه عقربِ کاشانیم.

ما افعی نیستیم — با کیسه‌هایی از زهر نابِ خالص — که اگر باشیم هم باید آن کیسه‌ها را پیش از روز بزرگی ترک تنهایی، چون دندان‌های پوسیده و از ریشه به فساد آلوده و یکپارچه درد، به دور اندازیم.

عزیز من!

ما برای تکمیل هم آمده‌ایم، نه برای تعذیب و تعزیر هم.

این، عین حقیقت است

و حقیقتی تردید ناپذیر...

به زودی خواهی دید که من چگونه از درون

این قطعه سنگِ عظیمِ حجیمِ بد هیبت، مجسمه‌ی یک آواز
مهرمنده را بیرون می‌کشم...

یک آواز، به نرمیِ پرکاکایی‌ها، به نرمیِ نگاه یک کودک
گیلک، به نرمیِ نگاه یک عاشقِ صادقِ محتاج به معشوق
مهربانِ دست نیافتنی...

نامه ی سی و یکم

عزیز من!

از اینکه این روزها، گهگاه، و چه بسا غالباً به خشم می آیی،
ابتداً دلگیر و آزرده نیستم.
من خوب می دانم که توسخت ترین روزها و سالهای تمامی
زندگی ات را می گذرانی؛ حال آنکه هیچ یک از روزها و
سالهای گذشته نیز چندان دلپذیر و خالی از اضطراب و تحمّل
کردنی نبوده است که با یادآوری آنها، این سنگ سنگین

غصه ها را از دلت برداری و نفی به آسودگی بکشی...
صبوری تو... صبوری تو... صبوری یحساب تو در متنِ یک
زندگی ناامن و آشفته، که هیچ چیز آن را مُقَرَّح نساخته است و
نمی سازد، به راستی که شگفت انگیزترین حکایت هاست...

نامه ی سی و دوم

بانوی من!

واقعه ی دیروز، برخلاف پیش بینی هردومان، ابداً مرا دلگیر نکرد. به یادم هست آن روز را که دیدم سگه هایت را می فروشی تا چرخ های زندگی را، بازهم، تا سر چهارراه بعدی بچرخانی؛ آن روز گفتم: «باشد! در این نیز عیبی نیست. سگه فروختن، خیلی خوبتر از باور فروختن است؛ چرا که سگه را، باز، به هر قیمت، می توان خرید یا از آن چشم پوشید؛ اما

بی اعتقاد، انسان انسان نیست، و اعتقاد فروخته شده اگر رایگان هم به سوی ما بازگردد، تردامن و آلوده باز خواهد گشت؛ اما از این گذشته، خواهشی از تو دارم که فراسوی بحث اشیاء و اعتقادات است، و آن این است که هرگز، تحت هیچ شرایطی، این تصور را به ذهنت دعوت نکنی که روزی، آن دستبند طلا را — که خاطره‌ی بیست سال زندگی مشترک ما را با خود دارد — به بازار ببری، که سخت افسرده و دلمرده خواهم شد»...

دیروز که دیدم صدای دلنشین صاحبخانه — که مهرمندهان تهدیدمان می‌کرد — تا آن حد بر اعصاب تو تأثیر گذاشت و آنگونه برافروخته و دگرگونت کرد، دانستم که بد نیست خیلی زود لزوم این مسأله را احساس کنیم که خاطره‌هایمان را از درون کوچکترین ذره‌های طلا بیرون بکشیم و درتجرد و طهارت کامل، از تک تک آنها نگهداری کنیم.

زنان، با گوهر، رابطه‌ی تاریخی دارند. من این رابطه را باور دارم و ابداً مخالف این نیستم که توزینت افزارهای کوچک اصل داشته باشی؛ اما اینکه خاطرات مشترکمان را به این زینت افزارها متصل کنیم، امریست دیگر، که دیگر هیچگونه اعتقادی به آن ندارم.

طلا، خاطرات شیرین زندگی مشترک را رنگ می‌کند و

همچون شیئی بدلی به ما تحویل می‌دهد.
 محبت را در گلدان طلای جواهرنشان کاشتن و امید رویش و
 باروری داشتن، اشتباهی ست که به آسانی جبران پذیر نیست.
 اگر آن خاطراتِ عزیزِ مشترک را از طلا جدا کنیم، عیار خاطره
 صد خواهد شد، عیار طلا، صفر.
 نه عزیز من... نه...

واقعه‌ی فروش آن دستبند، دیروز عصر، بعد از شنیدن صدای
 گرم و دلنشین صاحبخانه، ابدأً مرا دلگیر نکرد. شاید این
 آخرین باری باشد که به آن دستبند می‌اندیشم، و شاید بتوانیم
 از فروش «دستبند طلای تو» نیز خاطره‌یی بسازیم و بارها و
 بارها از، ته قلب به آن بخندیم.

اگر عشق و خاطرات عاشقانه‌ی ما، که تنها مایملک شخصی
 ماست، به یک النگوی طلا آویخته باشد، مطمئن باش که آن
 عشق و خاطرات را چندان اعتباری نیست...

بانوی من!

«گلان اوجای یموتی» هنوز یادت هست؟ او، روزی، به
 «بویان میش» گفت: «من آن النگوی طلا را که برای سولماز
 خریده بودی دور انداختم؛ چرا که سنگین بود و به دست
 هم‌مرم، افتادگی می‌آموخت»...
 من، باز هم یک روز سرکار خواهم رفت. قطع بدان! ویکروز،

برخلاف «گالان» برای توالتگویی بسیار سنگین خواهیم خرید تا برای یک لحظه هم که شده، به دستهای توافتادگی بیاموزد. به یک بار تجربه می‌ارزد. از این گذشته، تو، باز هم می‌توانی آن التگوی سنگین را برای صاحبخانه‌ی بعدی، در گوشه‌ی پنهان کنی...

فکر می‌کنم به قدرشش ماه کرایه خانه بیارزد، و چیزی هم برای لباسهای زمستانی بچه‌ها باقی بماند...
فکرش را بکن!

دستکشِ گرک گرم برای برف‌بازی، و کُلی پول که صاحبخانه، هرگز نخواهد دانست که با آن، چه می‌تواند بکند — حتی بعد از مرگ.

نامه‌ی سی وسوم

عزیز من!

بیا کمی پیاده راه برویم!
دیگر من و تو، حتی اگر دست در دست هم، و سخت
عاشقانه، تمام شهر را هم بپیماییم کسی از ما قباله نخواهد
خواست و کسی پا به حریم حرمت مهرمندی‌هایمان نخواهد
گذاشت. این را بارها به تو گفته‌ام و باز هم خواهم گفت، از
چه می‌ترسی عزیز من؟ بیا کمی پیاده راه برویم! بیا کمی

پیاده زاه برویم!

این فرصتی ست برای به یاد آوردن جمیع لحظه های گذشته با طعم و عطر و مزه های بسیار متنوع: لحظه ی شفافِ اوج محبت در یک غنچه ی فروبسته ی میخک، لحظه ی کوتاه شک و حسد، لحظه ی تلخ و پُر از گریه ی مرگ یک خویش خوب، لحظه ی خریدن یک کلاه برای بچه یی در راه، لحظه ی تقدیم یک سکه ی طلا به تو و دلتنگی عمیقِ تواز من، لحظه ی آخرین نگاه تو بر در و دیوار خانه یی که از آنجا رانده شده ایم، لحظه ی فریاد شادمانه ی من که پله ها را جهان می آیم تا به تو بگویم که در پنجاه و دو سالگی کاری تازه یافته ام، لحظه ی خستگی بی حساب تو از رفتن به مدرسه و بازگشتن از مدرسه یی بسیار بسیار دور از خانه، گم شده در لابلای دودهای نفس گیر جنوبی، لحظه ی ادراک متقابل و هم جهتِ تو و من، هنگامی که کودکی می گرید، روزنامه فروشِ تشنه یی فریاد می کشد، پیرمرد مستأصلی، ناگزیر از وسط خیابانی می دود... لحظه ی شکستن گلدان سفالی که هر دو دوستش می داریم، لحظه ی نمره نیاوردن یکی از شاگردانت که نزد تو عزیز و محترم است... و «لحظه ی رنگین زانِ چایچین»...

عزیز من!

بیا کمی پیاده راه برویم!

این، برای جوانها که خیلی چیزها را فراموش کرده‌اند و خیلی چیزها را در آستانه‌ی فراموشی قرار داده‌اند، شاید عبرتی باشد...

شاید ذره‌یی از یک تجدیدنظر جدی و وفادارانه باشد در متن پُرغبار و تیره‌ی زندگی باطل شهری...

شاید تلنگری باشد به ظرفی که سرشار است و محتاج سُرریز کردن...

شاید موجی باشد خاص، در حوضی مثل همه‌ی حوض‌های با آبِ را کدِ سبزِ ساکت، تا آن حوض را، دست کم به یاد دریا بیندازد، و یا حسرت چیزی را در دلش زنده کند که نمی‌داند چیست — شاید ماهی، یا که تصویر درختی در آن، یا قایقی کوچک...

شاید، جمله‌های اوّلِ قصه‌یی نو باشد...

عزیز من!

بیا کمی پیاده راه برویم!

نامه‌ی سی و چهارم

همفر!

در این راه طولانی — که ما بی‌خبریم و چون باد می‌گذرد —
بگذار خُرده اختلاف‌هایمان با هم، باقی بماند. خواهش
می‌کنم!

مخواه که یکی شویم؛ مطلقاً یکی.

مخواه که هر چه تو دوست داری، من همان را، به همان شدت
دوست داشته باشم و هر چه من دوست دارم، به همان گونه،

مورد دوست داشتن تونیز باشد.

مخواه که هر دو یک آواز را پسندیم، یک ساز را، یک کتاب را، یک طعم را، یک رنگ را، و یک شیوه نگاه کردن را. مخواه که انتخاب مان یکی باشد، سلیقه مان یکی، و رؤیایمان یکی.

همسفر بودن و هم هدف بودن، ابداً به معنای شبیه بودن و شبیه شدن نیست. و شبیه شدن، دالّ بر کمال نیست، بلّ دلیل توقّف است.

شاید «اختلاف»، کلمه‌ی خوبی نباشد و مرا نگوید. شاید «تفاوت»، بهتر از «اختلاف» باشد. نمی‌دانم؛ اما به هر حال تگ‌واژه مشکل ما را حل نمی‌کند. پس بگذار اینطور بگویم:

عزیز من!

زندگی را تفاوتِ نظرهای ما می‌سازد و پیش می‌برد نه شباهت‌هایمان، نه از میان رفتن و محو شدن یکی در دیگری؛ نه تسلیم بودن، مطیع بودن، آمر بر شدن و در بَست پذیرفتن.

من زمانی گفته‌ام: «عشق، انحلالِ کاملِ فردیت است در جمع». حال نمی‌خواهم این مفهوم را انکار کنم؛ اما اینجا سخن از عشق نیست، سخن از زندگی مشترک است، که خمیرمایه‌ی آن می‌تواند عشق باشد یا دوست داشتن یا مهر و

عطوفت یا ترکیبی از اینها، و در هر حال، حتی دوفر که سخت و بی حساب عاشق هم اند، و عشق آنها را به وحدتی عاطفی رسانده است، واجب نیست که هر دو، صدای کبک، درخت نارون، حجاب برفی، قلّه‌ی علم کوه، رنگ سرخ، بشقاب سفالی را دوست داشته باشند — به یک اندازه هم. اگر چنین حالتی پیش بیاید — که البته نمی‌آید — باید گفت که یا عاشق زائد است یا معشوق. یکی کافی ست. عشق، از خودخواهی‌ها و خودپرستی‌ها گذشتن است؛ اما این سخن به معنای تبدیل شدن به دیگری نیست.

من از عشقِ زمینی حرف می‌زنم که ارزش آن در «حضور» است نه در محو و نابود شدن یکی در دیگری.

عزیز من!

اگر زاویه‌ی دیدمان، نسبت به چیزی، یکی نیست، بگذار یکی نباشد. بگذار فرق داشته باشیم. بگذار، در عین وحدت، مستقل باشیم. بخواه که در عین یکی بودن، یکی نباشیم. بخواه که همدیگر را کامل کنیم نه ناپدید.

تو نباید سایه‌ی کمرنگ من باشی

من نباید سایه‌ی کمرنگ تو باشم

این سخنی ست که در باب «دوستی» نیز گفته‌ام.

بگذار صبورانه و مهرمندانه در باب هر چیز که مورد اختلاف

مانست بحث کنیم؛ اما نخواهیم که بحث، ما را به نقطه‌ی مطلقاً واحدی برساند.

بحث باید ما را به ادراک متقابل برساند نه فنای متقابل. چه خاصیت که من، با همه‌ی تفرّد، نباشم، و تو باشی، یا به عکس، تو با همه‌ی تفرّد نباشی و همه من باشم؟ اینجا سخن از رابطه‌ی عارف با خدای عارف در میان نیست، سخن از ذره ذره‌ی واقعیت‌ها و حقیقت‌های عینی و جاری زندگی‌ست.

من کامورا بر سارتر ترجیح می‌دهم، صادقی را بر ساعدی. باخ را بر بتهوون ترجیح می‌دهم، عود را به جملگی سازها. کوه را به دریا، دالی را به پیکاسو. شاملورا، حتی به نیما.

تو اما ساعدی را دوست‌تر داری و بالزاک را.

پیانو و سنتور را به عود ترجیح می‌دهی.

نه دالی را طالبی نه پیکاسو را. ون گوگ را به هر دو ترجیح می‌دهی.

شاملورا دوست داری، اما هرگز نه به قدر سهراب سپهری.

دریا را دوست داری اما نه دریایی را که باید حسرت زده به آن نگریست...

بیا درباره‌ی همه‌ی اینها به گفت و گو بنشینیم!

بیا بحث کنیم!
بیا معلوماتمان را تاخت بزنیم!
بیا کلنجار برویم!
اما سرانجام، نخواهیم که غلبه کنیم
و این غلبه منجر به آن شود که تونیز چون من بیندیشی یا به
عکس.

مختصری نزدیک شدن بهتر از غرق شدن است.
تفاهم، بهتر از تسلیم شدن است.
تا زمانی که تو ساعدی را ترجیح می دهی، و سهراب را، درست
تا آن زمان، ساعدی و سهراب مرا به تفکر و شناخت، به زنده
بودن و حرکت کردن وادار می کنند. اگر تو، همه من شوی، من
و تو سهراب را کشته ییم، و ساعدی را، و بسیاری را...

عزیز من!
بیا، حتی، اختلاف های اساسی و اصولی مان را، در بسیاری
زمینه ها، تا آنجا که حس می کنیم دوگانگی شور و حال و
زندگی می بخشد، نه پژمردگی و افسردگی و مرگ، حفظ
کنیم.

من و تو، تو و من، حق داریم در برابر هم قد علم کنیم.
و حق داریم بسیاری از نظرات و عقاید همدیگر را نپذیریم
بی آنکه قصد تحقیر هم را داشته باشیم.

گمان می‌کنم این از جمله آخرین حقوقی‌ست که در جهان کنونی برای انسانها باقی مانده است: این حق که در خانه‌ی خود، در اتاق خود، و در خلوت خود، در باب بسیاری از مسائل، منجمله سیاست و آرمان‌های سیاسی، اختلاف نظر داشته باشند.

عزیز من!

دو نیمه، زمانی به راستی یکی می‌شوند و از دو «تنها» یک «جمع کامل» می‌سازند که بتوانند کمبودهای هم را جبران کنند، نه آنکه عین مطلق هم شوند، چیزی برهم مضاف نکنند و مسائل خاص و تازه‌یی را پیش نکنند...

پس، بانو!

بیا تصمیم بگیریم که هرگز عین هم نشویم.
بیا تصمیم بگیریم که حرکات مان، رفتارمان، حرف زدن مان، و سلیقه مان، کاملاً یکی نشود...

و فرصت بدهیم که خرده اختلاف‌ها، و حتی اختلاف‌های اساسی مان، باقی بماند.

و هرگز، اختلاف نظر را وسیله‌ی تهاجم قرار ندهیم...

عزیز من! بیا متفاوت باشیم!

نامه‌ی سی و پنجم

بانوی من!

در طول سالیانِ دراز زندگی مشترک، من به این باور ابتدایی دست یافته‌ام که این نفسِ اختلافِ نظرها نیست که مشکل اساسی زنان و شوهران را می‌سازد؛ بل «شکل» مطرح کردن این اختلاف نظرهاست.

به اعتقاد من، از پیِ طهارت، زبان، برای نگه داشتن بُنیان خانواده به گونه‌یی آرمانی و مطلوب، محکم‌ترین ابزار است،

همچنان که برای ویران کردن آن، مخرب ترین سلاح. تو خوب می دانی که من هرگز نمی گویم و نمی خواهم که زبان، چیزی سوای قلب را بگوید و انسان زبان بازاری ریاکارانه یی داشته باشد و از واژه ها همچون وسیله یی برای فریب دادن دیگران و رنگ کردن فضا استفاده کند... نه... اقا این واقعیتی ست که ما واژه های متعدد، جمله های گوناگون، و روش های بیانی کاملاً متفاوتی برای یک مفهوم در اختیار داریم؛ و این نکته یی ست بسیار ساده که خیلی قدیمی ها نیز آن را به خوبی می دانسته اند. بسیار خوب! پس اگر زنان و شوهران، به راستی، میل به بقای زندگی مشترک خود دارند، چرا نمی آیند، به هنگام برخوردهای روزمره، خوب ترین، نرم ترین، مهرمندانه ترین، شیرین ترین، بی گنج و لبه ترین، صریح و ساده ترین واژه ها، جمله ها و روش ها را انتخاب کنند و به کار گیرند؟ زبانی خالی از بُرندگی، گزندگی، سوزندگی، آزارندگی و درندگی را...

همه می دانند که من زبان تلخی دارم؛ زبانی که گویی برای زخم زدن ساخته شده است. به همین دلیل بسیار پیش آمده است که حس کرده ام آنچه تو را ناگهان افسرده کرده است، نه گلایه ی من، که کنایه ی من بوده است، و کارکرد این زبانی که دوره های سخت کودکی و نوجوانی، گوشه دار و تیز

و بُرنده اش کرده است.

هرگز نباید تکرار شود؛ هرگز.

زبان پُر خبائت را تنها باید برای دشمن خبیث به کار گرفت، و این بسیار ابلهانه است که ما گهگاه، گمان بریم که در خانه‌ی خود و در اتاق خود، زیر یک سقف، با دشمنی بدنهاد زندگی می‌کنیم. من اعتقاد راسخ دارم که در چنین حالی، زندگی نکردن، به مراتب شرافتمدانه‌تر، انسانی‌تر، و جوانمردانه‌تر از زیستنی‌ست توأم با ضربه و زخم. بانوی بزرگوار من!

بیرحمی... بیرحمی... این تنها عاملی‌ست که زندگی مشترک را، به آسانی، به جهنم تبدیل می‌کند. سخت‌ترین انتقادهای اگر با شقاوت همراه نباشد، آنطور نمی‌گوید که مرقت ناپذیر باشد.

زمانی که عدالت در بیانِ حقیقت از میان می‌رود، حقیقت از میان می‌رود.

من، بارها و بارها، به ناگهان احساس کرده‌ام که آنچه می‌گویم و می‌گویی، کاملاً درست و پذیرفتنی‌ست؛ اما این شکل گفتن است که درستی اصل را به مخاطره می‌اندازد و ناپذیرفتنی جلوه می‌دهد.

ما باید برای پایدار نگه داشتن خلوص و شفافیت زندگی

بی نظیرمان، بیرحمانه تاختن را، تا دم مرگ، از یاد ببریم.
ما باید در جمیع لحظه های خشم و افسردگی به خود بگوییم:
بدون زهر... بدون زهر... چرا که هیچ چیز همچون زهر کلام،
زندگی مشترک را سرشار از بیزاری نمی کند...
بانوی من!

اینک، مهرمندانه ترین و پرگونه ترین کلامم، پیشکش به تو...
...

نامه‌ی سی و ششم

یا ذبّانِ روزهای خوب!

آیا آن گلدان کوچیکِ سفال لعاب‌خورده‌ی آبی که از لال‌جین
خریدیم — و چه سفری بود واقعاً — و آن گل بسیار نادرِ پُر
خاری که من از آن سوی قلّه‌ی توچال برایت آورده بودم و
شبهت‌هایی به خود من داشت — با آن زخم زبانهایی که
گهگاه می‌زنم — به یادت هست؟
گلدان، یک روز، به ناگهان شکست

و گلها که خشک خشک شده بودند، مثل عُبَّاز پراکنده شدند و
از میان رفتند.

چه عیب دارد؟

مگر خاطره‌ی یک گلدانِ سفال آبی لالچین با گلی نادر و پُر
خار، به قدر خود آن گل و گلدان، دوست داشتنی نیست؟
تازه، گمان می‌کنم که گُلِ خاطره، خار هم ندارد، همانگونه
که گلدانِ خاطره، ناشکستی‌ست.

عزیز من!

بیا خاطرات مشترکمان را هرگز به دست باد نسپریم!

نامه ی سی و هفتم

ای عزیز!

انسان، آهسته آهسته عقب نشینی می کند.

هیچکس یکباره معتاد نمی شود

یکباره سقوط نمی کند

یکباره وا نمی دهد

یکباره خسته نمی شود، رنگ عوض نمی کند، تبدیل نمی شود و

از دست نمی رود.

زندگی بسیار آهسته از شکل می افتد
و تکرار و خستگی، بسیار موزیانه و پاورچین رخنه می کند.
باید بسیار هشیار باشیم و نخستین تلنگرها را، به هنگام و حتی
قبل از آنکه ضربه فرود آید، احساس کنیم.
هرگز نباید آن روزی برسد که ما صبحی را با سلامی مُجَبَّانه
آغاز نکنیم.
خستگی نباید بهانه‌یی شود برای آنکه کاری را که درست
می‌دانیم، رها کنیم و انجامش را مختصری به تعویق اندازیم.
قدم اول را، اگر به سوی حذف چیزهای خوب برداریم، شک
مکن که قدمهای بعدی را شتابان بر خواهیم داشت.
ما باید تا آخرین روز زندگی مان — که اینگونه به دشواری بر پا
نگهش داشته‌ایم — تازه بمانیم.
به خدا قسم که این حق ماست.

نامه‌ی سی و هشتم

بانو!

خوشبختی را در چنان هاله‌ی از رمز و راز فرو نبریم که خود،
درمانده از شناختش شویم. خوشبختی را تابع لوازم و شرایط
بسیار دشوار و اصول و قوانین پیچیده‌ی ادراک ناپذیر ندانیم تا
چیزی ممکن الوصول به ناممکن ابدی تبدیل شود.
خوشبختی را چنان تعریف نکنیم که گویی سیمرغی باید تا
آن را از قله‌ی قافی بیاورد.

خوشبختی، عطر مختصر تفاهم است که اینک در سرای تو

پیچیده

و عطریست باقی که از آغاز تا پایان این راه، همیشه می‌توان
بویدش.

مادر بزرگی داشتم که برای دیدار حضرت خضر، برنامه‌ی
چهل روزه داشت. چهل روز، تاریک روشن سحر، بعد از
نماز، خود را صفا می‌داد، جلوی خانه را آب و جارو می‌کرد،
قدری گلاب به فضا می‌بخشید، و روز چهارم به انتظار
می‌نشت. نخستین پیرمردی که می‌گذشت، برای مادر بزرگ،
حضرت خضر بود. مادر بزرگ از او چیز زیادی نمی‌خواست،
چیز تازه‌ی نمی‌خواست، توقمی نداشت، و از روزگار با او به
شکایت سخن نمی‌گفت. مادر بزرگ، فقط، زیر لب می‌گفت:
ای حضرت! سلامت و شادی را در خانه‌ی ما حفاظت کن!

مادر بزرگ، غیر ممکن را با مهربانی و خلوصش نه تنها ممکن
بل بسیار آسان کرده بود. من، بعدها که جوان شدم و
مادر بزرگ دیگر وجود نداشت، تنها با یادآوری آن بوی گلاب
سحرگاهی و آن عطرِ خاکِ آب خورده، خوشبختی را در
حجمی بسیار عظیم احساس می‌کردم، می‌لرزیدم، و به یاد
می‌آوردم که مادر بزرگ، با کمی حضرت خضر، چقدر خوب
می‌توانست شادی را به خانه‌ی ما بیاورد و در خانه‌ی ما نگه دارد.

خوشبختی را ساده بگیریم ای دوست، ساده بگیریم.
خوشبختی را، تنها به مدد طهارتِ جسم و روح، درخانه‌ی
کوچک مان نگه داریم.

نامه‌ی سی و نهم

عزیز من!

امروز، باز، به دام گذشته‌ها افتادم، و دیدم که هیچ چیز، به رامستی که هیچ چیز از نخستین یازده فروردین ما کاسته نشده، بلکه همه چیز ژرف تر و زیباتر شده است. زمان، تورا برای من بیرنگ و کهنه نکرده سهل است به جستجو و شناخت دنیایی که هرگز نمی‌شناختم نیز وادار کرده است. من تورا هرگز نه همچون یک شیء، بل چنان مجهول محبوبی

دیدم که می‌بایست با رخنه به درون روح او از غوغای غریب وجودش خبری با خود بیاورم.

به خاطر داری که روزگاری می‌گفتم: «زمان، زنان و شوهران خوب را برای هم عتیقه می‌کند و بر ارزش و اعتبار آنها — برای هم — می‌افزاید». امروز، این نظر را پس می‌گیرم و می‌گویم: دوست داشتن، هیچگاه عتیقه نمی‌شود. زنان و شوهران خوب، هر لحظه برای هم تازه و تازه‌تر می‌شوند؛ و دوستی شان، و عشق شان، ابعاد گسترده‌تری پیدا می‌کند.

ای عزیز!

می‌بینی که موهایم سفید می‌شود. می‌بینی که جوانی را از دست می‌دهم. می‌بینی که فرزندان ما چون درختانِ معجزه‌قد می‌کشند، و می‌بینی که نزدیک‌ترین دوستان من — دوستانِ ما — راهیِ سفر به بیکرانه‌ها می‌شوند. تحت چنین شرایطی است که ما بیشتر از همیشه به هم نیازمند می‌شویم، و تکمیل‌کننده‌ی هم، تکیه‌گاه هم، دادرس هم، اعتراف‌نیوش هم، مُتَحَب هم، راهنمای هم، راه‌گشای هم، همسفر هم، دردشناس هم و غمگسار هم. پس چگونه ممکن است این سیر تکامل — که در بسیاری از لحظه‌ها با اندوهی عمیق توأم است — با کهنگی و بیرنگی قرین باشد؟

نه... این ممکن نیست، و اگر ممکن باشد هم این امکان جز

سقوط و تاریکی چیزی را در درون خود نمی‌پرورد و به باژ نمی‌نشاند.

عزیز من!

امروز، باز، به دام گذشته‌ها افتادم — که به حق، چه اسارت گذرای شیرینی‌ست — و دیدم روح تو، معنای تو، و اندیشه‌های تو، برای من بسیار تازه‌تر از گذشته‌هاست، و تازه‌تر نیز خواهد شد.

این سخن را به خاطر داشته باش: اگرچه درست است و منطقی که ما حق نداریم نسبت به هم خشمگین شویم؛ اما از آنجا که گهگاه، تحت شرایطی که به انسان تحمیل می‌شود، نگهداشتِ خشمی آنی و فوری از اختیار انسان بیرون است — و بدا به حال انسان — هرگز نباید و حق نیست که لحظه‌های نادرِ خشم را، لحظه‌های قضاوتِ تلقی کنیم و آنچه در این لحظه‌های نفرین‌شده‌ی شرم‌آور بر زبان می‌آید معیار و مدرک قرار بگیرد.

لحظه‌های خشم، لحظه‌های قضاوت نیست، و انسان، بدونِ خشمی گهگاهی، انسان نیست، گرچه در لحظه‌های خشم نیز.

اینک ای عزیز!

آرزو می‌کنم که در کنار تو فرصتِ آن را پیدا کنم که این کوه

معایب و نقائص و ضعف های خود را از میان بردارم و به چنان
موجودی تبدیل شوم که به واقع مایه ی سربلندی تو باشم، و
بنویسند و بارها بنویسند که او، در پناه همسرش بود که
توانست به چنان قله هایی دست یابد. و اگر چنین نشد نیز، باز،
تو برای من همانی که گفته ام: خوب و کامل کننده، پایگاه و
تکیه گاه. یک سرود خوش از اعماق.

چهلمین نامه

بانوی من!

یک روز عاقبت قلبت را خواهم شکست — یک روز عاقبت.
نه با سفری یک روزه
نه با سفری بلند

بل با آخرین سفر
یک روز عاقبت قلبت را خواهم شکست — یک روز عاقبت.
نه با کلامی کم توشه از مهربانی

نه با سخنی سخت تویخ کننده

بَل با آخرین کلام.

یک روز عاقبت قلبت را خواهم شکست — یک روز عاقبت.

تو باید بدانی عزیز من

باید بدانی که دیر یا زود — اما، دیگر نه چندان

دیر — قلبت را خواهم شکست؛ و کاری جز این هم نمی توان

کرد. اما اینک، علیرغم این شکستنِ محتملِ قریب الوقوع —

که می دانم همچون درهم شکستنِ چلچراغی بسیار ظریف و

عظیم، فرو ریخته از سقفی بسیار رفیع خواهد بود — آنچه از تو

می خواهم — و بسیاری از یاران، از یارانشان خواسته اند — این

است که دل بر مُرده ام نوزانی، اشک بر گورم نریزی، و خود

را یکسره به اندوهی گران و ویرانگر وانمایی...

این است تمام آنچه که آمرانه، همسرانه، رفیقانه و ملتسمانه از

تو می خواهم؛ تو که در سفری چنین پُر مخاطره خالق جمیع

خاطره هایم بوده ای.

می دانی که من و تو همانقدر که با این خواهش بزرگ آشنا

هستیم، پاسخ هایی را که به این خواسته داده می شود نیز

می شناسیم.

و من، علیرغم منطقی بودن همه ی پاسخها، و علیرغم جمیع

مشاهدات و تجربه ها، بر سر این خواسته همچنان پای

می فشارم، و می خواهم به من اطمینان بدهی که در یک لحظه‌ی عظیم و بازنیامدنی، فراسوی همه‌ی منطق‌های مستعمل قرارخواهی گرفت — با تجربه‌یی نو؛ و تابع پُرشور چیزی خواهی شد که حتی می‌تواند قوی‌ترین منطق‌ها را به آسانی خرد کند و درهم بکوبد.

عزیز من!

بگذار آسوده خاطر و بی‌دغدغه بمیرم. بگذار تجسمی از آن روز داشته باشم که دلم را به تابستان بیاورد. بگذار شادمانه بمیرم. و شادمانه مُردن ممکن نیست مگر آنکه یقین بدانم تومی‌دانی که بر این مُرده حتی قطره‌یی نباید گریست. دریادداشت‌هایی که برایت گذاشته‌ام و می‌توانی آنها را چیزی همچون یک وصیت‌نامه‌ی بازیگوشانه تلقی کنی، به کزات گفته‌ام که از نظر شخصی و فردی، هر روز که بروم، بی‌آرزو رفته‌ام؛ چرا که سالهاست به همه‌ی خرده‌آرزوهای شخصی و فردی‌ام دست یافته‌ام. مطلقاً بی‌توقع‌ام، ابداً تشنه نیستم، و چشم‌هایم به دنبال هیچ، هیچ، هیچ چیز نیست؛ اما از نظر سیاسی، اجتماعی و ملی، طبیعی‌ست که در آرزوی ژرف روزگار بسیار بهتری برای ملت‌م و ملت‌های سراسر جهان باشم، و این نیز آرزویا آرمانی نیست که در جایی به انتهای برسد. یک ملت همیشه می‌تواند خوشبخت‌تر از آنچه هست باشد؛ اما برای فرد،

خوشبختی، حد و حسابی دارد، بدیهی ست که دلیل مأله این است که انسان، در تقدش، در واحد محدود و کوچکی از زمان زیست می کند و آرزوهای فردی اش در محدوده ی همین زمان شکل می گیرد، حال آنکه ملتها در بی نهایت زمان جاری هستند، و جهان نوشونده هر دم می تواند خالق آرزوها و آرمان های نو باشد.

محبوب من!
چگونه از تو بخواهم که برایم گریه نکنی؟ چگونه از تو بخواهم؟

می دانم که به هر حال، یک روز، قلبت را خواهم شکست —
یک روز، به هر حال.

اما چگونه به تو بگویم که به حال بسیاری از ظاهراً زندگان می توانی زار زار گریه کنی اما نه به حال مُرده یی چون من، به حال ماندگان، نه به حال رفته یی چون من.

مگر انسان از یک مهمانیِ دو روزه چه می خواهد؟
مگر انسان در عبور از کنار کوهستانهای جنگلی رفیع، و دشتهای سبز وسیع، چه توقعی دارد؟

مگر انسان از یک بهار، یک تابستان، یک پاییز، و یک زمستان، چیزی بیشتر از چار فصل دلنشینِ پُر خاطره ی خوش خاطره آرزو دارد؟

مگر انسان از قدم زدن کوتاه در زیر آسمانی اردیبهشتی، چه
انتظاری دارد؟ بانوی بالا منزلت من!

در این دادگاه به صراحت گواهی بده تا مطمئن شوم که
میدانی گرسنه از سر این سفره برنخاسته‌ام و آرزو بر دل بار
نسته‌ام...

مگر من سرزمینی را که عاشقِ عاشقِ عاشقش بودم، وجب به
وجب نگشتم و با مردمی که دیوانه‌وش دوستان می‌داشتم،
ساعت‌ها به گپ زدن ننشستم؟

مگر در این روستا از رودخانه ماهی نگرفتم؟
و در آن، زیر سایه‌ی یک درخت پرنشستم و از قمقمه‌ام آب
خنک نوشیدم؟

مگر برفراز بلندترین قله‌های میهنم، با تنی کوفته از خستگی و
دلی سرشار از نشاط نایستادم، نخندیدم، و فریاد شادی
برنکشیدم؟

(عزیز من! به عکس‌ها نگاه کن! این عکس،
مرا بر قلّه‌ی دماوند نشان می‌دهد. مربوط به
دومین صعود است. چه تهاجر! یادت هست
که در پنجاه سالگی برای سوئین‌یار به قلّه‌ی
دماوند دست یافتم — بعد از آن حمله‌ی قلبی
«بسیار خطرناک»، و بعد از آنکه پزشکان

خوب، خیلی محکم و جدی گفتند: «پس از این، هیچ صعودی ممکن نیست»؟ در همان روزگار نوشته‌ام: دیگر هیچ آرزویی ندارم. در شصت سالگی، اگر بتوانم بازهم چند قلّه را در منطقه‌ی آذربایجان صعود کنم، البته خیلی خوب است؛ و اگر نشد و نبودیم هم مسأله‌ی بی نیست. در جوانی این کار را کرده‌ایم...

مگر روزهای پیاپی، در کلبه‌های کویری، گیوه از پای دریاوردم و بر سر سفره‌ی سرشار از سخاوتِ کویریان نشستم؟ مگر شبهای بسیار، تا سحر، کنار دریای مازندران، زیر سیلابِ خوش صدای باران، زانوانم را بغل نکردم و به حباب‌های فرفری نگاه نکردم و لبریز از حسی غریب نگشتم؟ مگر، هرگاه که می‌خواستم، تن به دریای شمال نسپریم و ساعتها در آن غوطه نخوریم؟

مگر بر آبهای سنگین و رنگارنگ دریاچه‌ی ارومیه قایق نراندم و در جزایر متروکش به دنبال صیدِ تصویریِ جانوران، در یک قدمی لِمَشگاه آنها، در گوشه‌ی بی‌خف نکردم؟ مگر جنگلهای شمال را، روزها و روزها، با کوله‌باری سبک نپیمودم و به صدای جادویی جنگلهای سرزمینم گوش نسپریم؟

مگر سراسر خطه‌ی شمال را پای پیاده نگشتم و با آوازهای
دوردست گیلکی، روح را تغذیه نکردم؟
مگر تمامی ساحل مُقدس جنوب سرزمینم را، در کنار
یک دوست، ماجراجویانه و دیوانه‌وار طی نکردم؟
مگر در سنگرهای خوبترین فرزندان وطنم چای نخوردم و
عظمت بی‌کرانه‌ی ارواح عطراًگین آن دلاوران را احساس
نکردم؟
مگر گل‌های وحشی ایران را به تصویر نکشیدم؟ از صدها پروانه
عکس نگرفتم؟
و به دنبال بهترین زاویه برای ضبط تصویری از یک امامزاده‌ی
پرت افتاده نگشتم؟
مگر در پناه تو، سالیان سال، قلم در خون ایمان خویش فرو
نبردم و هزاران برگ کاغذ را آنگونه که خود می‌خواستم و باور
داشتم، سیاه نکردم؟
من در این پنجاه سال، به همت تو، بیش از هزار سال زندگی
کرده‌ام...
آیا باز هم حق است که کسی بر مرده‌ام بگرید؟
و تو... به خصوص تو، که این همه امکانات را به من
بخشیدی
حق است که با یاد من، اشک به چشمان خویش بیاوری؟

انصاف باید داشت:

انصاف باید داشت.

من، به مراتب بیش از شایستگی ام، شیرهای زندگی را مکیده‌ام، و اینک، هرچه فکر می‌کنم، می‌بینم که جز شادی و آسودگیِ خاطرت، چیزی نمانده است که بخواهم، و این نامه، صرفاً به همین دلیل نوشته شده است.

بگذار یک لحظه پیرانه سخن بگویم: بچه‌هایمان خیلی خوب هستند؛ به خصوص که در حد ممکن آزادانه رشد کرده‌اند — و درست. من هرگز آرزویی جز این نداشته‌ام که آنها با هنر آشنا باشند؛ یعنی با عصاره‌ی اندوه و عصاره‌ی شادی. غم، با چگالی بسیار بالا، شادی با غلظتی غریب: هنر همین است: موسیقی، نقاشی، ادبیات... و بچه‌های ما، در سایه‌ی تو، با همه‌ی اینها، آنقدر که باید آشنا شده‌اند.

کسی که سهراب را دوست داشته باشد، شاملورا احساس کند، فروغ را بتاید، و هر شعر خوب را آیه‌ی زمینی بپندارد، چنین کسی، به درستی زندگی خواهد کرد...

کسی که به کیارستمی شگفت‌زده نگاه کند، به زرین کلک با نهایت احترام، به صادقی با محبت، و آثار مخملباف را دوست داشته باشد، چنین کسی به درستی زندگی خواهد کرد...

کسی که در برابر باخ، بتهوون، و موتزارت، فروتنانه سکوت اختیار کند، به تار جلیل شهناز، عود نریمان، آواز شجریان و ترانه‌ی «اندک اندک» شهرام ناظری عاشقانه گوش بسپارد، چنین کسی به درستی زندگی خواهد کرد...

کسی که مولوی را قدری بشناسد، حافظ را قدری بخواند، خیام را گهگاه زیر لب زمزمه کند، و تک بیت‌های ناب صائب را دوست بدارد، چنین کسی به درستی زندگی خواهد کرد...

کسی که زیبایی نستعلیق و شکسته، اندوه مناجات سحری در ماه رمضان، عظمت خوف انگیز کاشیکاری‌های اصفهان، و اوج زیبایی طبیعت را در رودبارک احساس کرده باشد، چنین کسی به درستی زندگی خواهد کرد...

شاید سخت، شاید دردمندانه، شاید در فشار؛ اما بدون شک به درستی زندگی خواهد کرد...

عزیز من!

می‌بینی که از بابت بچه‌ها هم تقریباً هیچ نگرانی و رؤیای خاص ندارم.

رایکا، این گل کوچک، حتی اگر یتیم بشود، یتیم خوبی خواهد شد.

پس، باز می‌گردیم به تنها خواهش، آن خواهش بزرگ: با جهان، شادمانه وداع می‌کنم، با من عزادارانه وداع مکن!

و هرگز نیم نگاهی هم به جانب آنها که بر مزار من زار می زنند
و شیون می کنند، نینداز.
آنها مرا نمی شناسند و هرگز نمی شناخته اند.
در حقیقت، جز تو هیچکس مرا چنان که باید نشناخته است و
نخواهد شناخت:

سرایا عیب بودنم را
کم و کوچک بودنم را
و همچون شبی از خوبی بر بوته ی بزرگی گزته بودنم را.
انصاف باید داشت عزیز من، انصاف باید داشت.

در زمانه ی ما و در شرایط ما، از این بهتر زیستن، برای
کسی چون من، ممکن نبوده است. برای آنکه همیشه بر سر
اندیشه یی پای می فشرد، البته در طول عمر دردهایی هست، و
غم هایی، و اشک هایی، و بی کارماندن هایی، و
زخم خوردن هایی، و گریه هایی از اعماق؛ و نگو که چگونه
می توانم اینگونه زیستن را خوب و شاید خوبترین نوع زیستن
بنامم.

تو خوب می دانی... سنگین ترین دردها، چون از صافی زمان
بگذرند به چیزی توصیف ناپذیر اما مطبوع تبدیل می شوند، و
جملگی تلخی ها به چیزی که طعمی بسیار خاص اما به
هر حال شیرین دارند...

بسیار خوب! همه‌ی اینها را گفتم، بانوی بالا منزلت من، فقط به خاطر آنکه از رفتنم متأسف نباشی، و گمان نبری که چیزی را فراموش کرده‌ام با خودم ببرم، و حسرتی به دلم مانده است، و خواسته‌یی داشته‌ام که برآورده نشده. نه... به خدا نه... آنقدر آسوده‌خاطرم که باور نمی‌کنی، و راضی، و سبک‌بار، و بیخیال... قسم می‌خورم؛ به هر آنچه مقدس است نزد من، و نزد من و تو، به خاک و وطن قسم — آیا کافی‌ست؟ — که اگر فرصتی باشد، در آستانه‌ی آخرین سفر، چنان خواهم خندید که پژواک آن شیشه‌های بسیار ضخیم و تیره‌ی دلمردگی و ناامیدی را یکباره فروبریزد...

ای کاش به آنجا رسیده باشم که رهگذران، بر سنگ گورم، شاخه گلی بگذارند و از کنارم همچنان که زیر لب به شادی آواز می‌خوانند بگذرند؛ و این نیز آرزوی شخصی نیست. این «ای کاش» را برای همه‌ی مسافران این سفرِ محتموم می‌خواهم...

حالیا، بانوی من!

به آغاز سخن باز می‌گردم: یک روز عاقبتِ قلبت را خواهم شکست — یک روز عاقبت. با آخرین کلام. با آخرین سفر. اما آمارانه ملتسمانه از تومی‌خواهم که در آن روز، همه‌ی آنچه را که در این عریضه به حضورت معروض داشته‌ام به خاطر

بیاوری — کلمه به کلمه، جمله به جمله — و نه به ظاهر بل در باطن نیز بر افسردگی خویش صادقانه غلبه کنی.

به یاد داشته باش که از توبیغض کردن و خودخوردن و غم فرودادن و در خلوت گریستن و در جمع لبخند زدن نمی‌خواهم. این سفر را با برداشتن و برای راهی شاد و راضی این سفر، دستی شادمانه تکان دادن می‌خواهم.

بگو: آیا این درست است که ما به خاطر کمی شیون کنیم، بر سر بکوبیم، جامه‌ی عزا بپوشیم، ماتم بگیریم و به ختم بنشینیم که از ما جز خنده بر رفته‌ی خویش را توقع نداشته است؟

اینک احساس و اقرار می‌کنم که آرزویی مانده است — آرزویی برآورده نشده؛ و آن این است که تورا از پی مرگم اشک ریزان و نالان و فریاد زنان و نفرین کنان نبینم، همچنان که فرزندانم را، دوستانم را، یاران و هم‌اندیشانم را...

ISBN 964-5529-19-0

9 789645 529190